

BAĞIMSIZLIK SONRASI KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NDE “TÜRKİYE” VE “TÜRK” ALGISININ GEÇİRDİĞİ DEĐİŐİM *

Anar SOMUNCUOĞLU *

ÖZET

Bu çalışmada Kazakistan Cumhuriyeti'nde bağımsızlığından itibaren “Türkiye” ve “Türk” (Türkiye Türkü) imajlarının geçirdiği değişim ele alınmıştır. Bu amaçla Sovyet dönemindeki söz konusu imajların ne olduğu özetlenmiş ve Sovyetler Birliği dağılırken bunların geçirdiği değişim değerlendirilmiştir. Akabinde 1990'ların bağında Türkiye'nin Türk Dünyası politikasının ve Türk modeli söyleminin bıraktığı algılamalar incelenmiştir. Ayrıca, bağımsızlık döneminde özellikle eğitim ve ekonomik ilişkiler yoluyla insanların yer deđiŐtirmeleri sonucu ortaya çıkan yeni algılamalar detaylı olarak araştırılmıştır. Bağımsızlık döneminde ortaya çıkan algılamalar değerlendirilirken, bağta Rusya olmak üzere üçüncü tarafların bilgilendirme kaynaklarının Kazakistan kamuoyu üzerindeki etkileri de analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası değerlendirilmiş, uzun vadeli imaj çalışmaları ve bölgeye yönelik kültür politikası için öneriler geliŐtirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Türkiye, Türk, Algılama, Dış Politika.

GİRİŞ

1990'ların bağında dil, köken, din ve tarih açısından Türkiye'ye çok yakın olan beş bağımsız Türk Cumhuriyetinin kurulması ve Türk Dünyası'nın “keŐfedilmesi” sonucunda uzun yıllar boyunca Sovyetler Birliği'ndeki Türkler ve Türkiye arasında devam

* Bu çalışma, 1 Haziran 2004 - 1 Ocak 2005 tarihleri arasında TİKA'nın (Türk İŞbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı) mali katkılarıyla sürdürülen altı aylık bir projenin sonucunda ortaya çıkmıştır. Çalışma, 1992-2003 döneminde Kazakistan milli basınında Türkiye ve Türkiye Türkleri ile ilgili yayınlanan yazıların hemen hepsinin, bölgesel basında yer alan yazıların bir kısmının, milli televizyon kanallarında yayınlanan programların bir bölümünün, konuyla ilgili bilimsel literatürün taranmasına ve yazarın Kazakistan toplumunun değişik kesimleriyle yaptığı görüŐmelere dayanmaktadır. Proje araştırmasının sonuçları TİKA'nın izniyle yayınlanmaktadır. Makalenin sonuç kısmı proje sonuçları teslim edildikten sonra geliŐtirilmiştir.

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi.

eden ilişkilerin kopukluğu dönemi sona ermiştir. Doğrudan temaslar mümkün hale gelmiş, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Aradan geçen yıllar içerisinde ilişkilerde inişler ve çıkışlar yaşanmış, geçmiş yıllara dönük olarak birçok değerlendirme yapılmıştır. Dil, din, köken ve tarih yakınlıklarına rağmen Türkiye'nin 1990'lı yılların başında izlediği Türk Dünyası politikasının başarısız olduğu, Türkiye'nin umduğunu bulamadığı ileri sürülmüştür. Bu noktada Türk Cumhuriyetleri'ndeki yöneticilerin, aydınların ve halkların Türkiye'ye bakışları önem kazanmaktadır, zira uzun vadede ülkelerin ilişkilerini etkileyen çok önemli bir etken bu ülkelerin halklarının ve ileri gelen kişilerinin birbirleriyle ilgili imajları, yani birbirlerini algılama biçimleridir. Bu yüzden Türk Cumhuriyetlerinin de, Türkiye'nin de yararına olacağını düşündüğümüz stratejik ortaklığın kurulması açısından bütün Türk devletlerinde birbirleri ile alakalı olarak olumlu imajların yerleşmesi önemlidir. Türkiye açısından bakılırsa, Sovyet döneminde Türk halkları arasında Sovyet ideolojisi ve Rus bakış açısının etkisiyle yerleştirilmeye çalışılan "Türkiye" ve "Türk" imajlarının yerini daha objektif bilgilerin alması için bugüne kadarki sürecin incelenmesi ve gelişmelerden derslerin çıkarılması gerekmektedir.

Sovyet Döneminde Kazakistan'da Türkiye ve Türk İmajları

Bağımsızlık yıllarında Kazakistan'ın ve Türkiye'nin ortak tarih, dil ve dine sahip olduklarını vurgulayan Türkçü söylem iki ülkenin yönetimlerinin ve aydınlarının desteğiyle kamuoyu önünde sık sık tekrarlanmıştır. Ancak Kazakistan için yeni olan bu söylemin kamuoyunun bilincine kolayca yerleşmesinin önündeki engel, Sovyet zamanında halkın kendi tarihi bilincinden, kendi aydınlarının fikri ve edebi mirasından tecrit edilmiş olmasıdır. Dil, din ve tarih ortaklığının halkları birbirine yakınlaştırdığı düşünülse de, burada yakınlaştıran etken salt olarak ortak payda değil, bu ortak paydanın bilincinde olunmasıdır. Sovyetler Birliği zamanında ise Türkiye ile ilgili olan bu ortaklık gündeme getirilmemeye ve unutturulmaya çalışılmıştır. Bu ortaklığı vurgulayan Kazak aydınları Stalin döneminde yok edildiği gibi, edebi ve fikri mirasları da sonraki nesillere intikal ettirilmemiş, yasaklanmıştır.

Ancak sadece eski bilgilerin önüne bu şekilde set çekilmesi Sovyet propagandası açısından yeterli değildi. Çünkü sosyalist iktidarın amacı yalnızca eskiyi yıkmak değil, bu eskinin yerine yeniyi koymaktı. Eski düzeni yıkıp yerine yeni bir düzen kurmak, eski kimlikleri yıkıp yerine yeni kimlikleri yaratmak, eski bilinci yıkıp yerine yeni bir bilinç oluşturmaktı. Sovyetler Birliği'ndeki Türkleri Türkiye'den uzaklaştırmak amacıyla, yakınlığın vurgulanmaması ve unutturulmasının yanı sıra, olumsuz imajın oluşmasına katkıda bulunabilecek bilgilerin kamuoyunun zihnine yerleştirilmesi önemliydi. Dolayısıyla Türkiye ile ilgili olarak Sovyet propagandası tarafından olumsuz algılamaya yol açacak önyargılı bilgiler kamuoyunun bilincine yüklenmiştir. Sovyet zamanında Kazakistan'da ve Rus olmayan cumhuriyetlerde olumsuz Türkiye imajının yerleşmesinin sebebi sadece Sovyet iç (Sovyetler Birliği'ndeki Türklere

yönelik olarak) ve dış politikasının gereği değil, aynı zamanda Türkiye'ye ilişkin geleneksel Rus algısının zaten olumsuz olması ve bu algının genel eğitim sistemi aracılığıyla Sovyetler Birliği genelinde yaygınlaştırılmasıdır.

Bu açıdan Sovyetler Birliği'ndeki olumsuz Türkiye algısının sebebi sadece Türkiye'nin NATO kampında yer alması değildir. Aynı zamanda Türkiye, Rusya İmparatorluğu'nun rakibi olarak da olumsuz propagandadan ve Rus tarih bakış açısındaki Türkiye'ye karşı oluşan geleneksel önyargıdan nasibini almıştır. Rusya, Avrupa devletleri açısından Avrupa'nın bir parçası olarak kabul görmese de, Rusya'nın Türkiye'ye bakışı, kalıplaşmış Avrupa merkezci bakıştan daha farklı değildir. Aynı Avrupa için olduğu gibi, Çarlık Rusyası'nın varisi Sovyetler Birliği için de Türkiye bir "öteki"ydi, kültür açısından tamamen yabancı, tarih açısından ise hasım. Osmanlı devleti Rusya açısından Doğu'yu, İslam'ı ve dolayısıyla anlayamadıkları veya çoğunlukla çarpıtılmış bir biçimde "anladıkları" "öteki" kültürünü, "Asya gaddarlığını", "barbarlığı" temsil eden bir devlettir.¹ Sovyetler Birliği zamanında ise artık Osmanlı yoktu, ancak onun varisi konumundaki Türkiye, Ruslar açısından bütün bu olumsuz betimlemelerin de varisiydi. Üstelik - Rusların gözünde - Türkiye Osmanlı zamanında olduğu gibi büyük bir devlet de değildi artık. İmparatorluğunu kaybetmiş, Batı'nın yanına yanaşmış bir devlet haline gelmişti. Soğuk Savaş'ın etkisiyle Türkiye ile ilgili olarak Rus yönetici, aydın ve halk kesimlerinde yeni bir imaj doğmuştur. "NATO üyesi"² "Batı'nın işbirlikçisi", az gelişmiş, fakir ve küçük ülke algısı Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ndeki mevcut imajına eklenmiştir.³

Bütün bu olumsuz önyargılar ve kalıplar başta genel eğitim olmak üzere çeşitli propaganda araçlarıyla Sovyetler Birliği'nin Rusya dışındaki cumhuriyetlerinde de yaygınlaştırılmış ve halkın bilincine yerleştirilmiştir. Böylece Osmanlı tarihi konusunda Rusya'da gelenekselleşmiş bakış açısı, yani Osmanlı hâkimiyetinin tamamen baskı ve zulüm siyaseti üzerinde kurulduğunu, Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Slavlar başta olmak üzere bütün Hristiyanların zulüm altında ve katliam korkusuyla yaşadıklarını, Rusya'nın kurtarıcı olarak Balkanlara girdiğini iddia eden bakış açısı, Sovyetler Birliği'nin bütün halklarına da benimsetilmeye çalışılmıştır.

1 Rus Oryantalizmi konusunda ayrıntılı olarak bkz. Kalpana Sahni, *Crucifying the Orient: Russian Orientalism and the Colonization of Caucasus and Central Asia*, (Oslo: White Orchid Press, 1997).

2 Sovyet kamuoyundaki NATO'nun "savaş isteyen" ve "Sovyetler Birliği'ne düşmanlık besleyen kapitalist devletler bloğu" şeklindeki son derece olumsuz imaja sahip olduğu hatırlanırsa, Türkiye imajının bir parçası olan bu olumsuz kalıbın anlamı daha iyi anlaşılacaktır.

3 Rusya'nın Türk algılaması ile ilgili çıkarımlar, bu makale yazarının da katıldığı aşağıdaki çalışmaya dayanarak yapılmıştır. Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Rusya-Ukrayna Araştırmaları Masası, *Rus Toplumunda Değişen Süreç İçerisinde Değişen Türk Algılaması*, ASAM, 2001, Yayınlanmamış Proje Sonuç Raporu. Söz konusu rapor, Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu'nda Türkiye ve Türklerle ilgili yayınlanmış yayınlara dayanmaktadır.

Sonuç olarak, tanınmış Kazak tarihçisi Rahmankul Berdibay'ın ifadesiyle, Sovyet dönemindeki Kazakistan'da mevcut olan tarih anlayışı Rus emperyal görüşü ve Avrupa merkezci bakış açısı üzerinde temelleniyordu.⁴

Rus ve Sovyet bakış açısının Türkiye hakkındaki bu "olumsuz" niteliğini aksettiren "tarih bilgileri" hariç tutulursa, Sovyetler Birliği'nde Türkiye hakkında bahsetmek neredeyse yasaktı. Zamanında Sovyet enformasyon ajansında çalışan bir Kazak gazeteciye göre, propaganda amacıyla sürekli olarak ABD'de yaşanan olaylara değinen Sovyet TASS ajansı, Türkiye hakkında hiçbir habere yer vermiyor, yılda bir iki kez 3-4 satırlık haberle yetiniyordu.⁵ Türkiye hem Müslüman hem de Türk bir ülke olması dolayısıyla Türkistan ve Azerbaycan'la benzerlikleri fazlaydı, ancak aynı zamanda Sovyetlerin etkilemeye çalıştığı üçüncü dünyaya da ait değildi. Türkiye Batı bloğundaydı ve Sovyetler Birliği'ndeki Müslümanları ve Türkleri olumsuz etkileyebilecek bir ülkediydi. Bunun yanı sıra Rusya'nın tarihten gelen Türk düşmanlığı ve Pantürkizm korkusu da eklenirse tablo tamamlanmaktaydı.

Bir ülke ve o ülke halkı hakkında nötr sayılabilecek bilgilerin verilmesi durumu bile, mesela kültürünün, edebi eserlerinin, filmlerinin ve diğer sanat eserlerinin tanıtılması, tarihin genişçe tanınması, ister istemez bu ülkeye ve halkına yakınlığın tesis edilmesine, insanların olumlu duygular beslemesine yol açacağı için Sovyetler Birliği'ndeki kültür, dil ve din açısından Türkiye'ye yakın olan insanların sayısı düşünülürse, Sovyetler açısından Türkiye'nin neden "yasak ülke" olduğu anlaşılacaktır. Bu yüzden Türkiye hakkındaki olumsuz propagandanın varlığından bahsedilse de, esas olarak Türkiye hakkında tanıtıcı bilgilerin verilmemesi yoluna gidilmiştir. Türkiye'nin durumu Batı Bloğunda yer alan diğer ülkelerin durumuyla karşılaştırılınca daha iyi anlaşılacaktır. Mesela Türkiye gibi Batı Bloğunda yer alan Fransa halkının ve kültürünün genel olarak Sovyetler Birliği'nin halkının bilincinde olumlu bir imaja sahip olduğundan bahsedilebilir. Bunun sebebi ise büyük bir ihtimalle eskiden beri Rusya'da Fransız kültürüne duyulan hayranlık, ayrıca Fransız kültürünü insanlara yaklaştıran bir çok Fransız edebi eserinin geniş olarak yayılması, Fransız düşünürlerinin tanınması, Fransız tarihinin olumsuz anlam yüklenmeden anlatılması, Fransız sinemasının Sovyetler Birliği'nde genişçe (Amerikan sinemasından daha fazla) tanınması gibi faktörlerdir. Aynı durum, genelde, herhangi bir NATO üyesiyle karşılaştırılınca da ortaya çıkmaktadır. Amerikan, İngiliz, Fransız edebiyatı, Yunan mitolojisi ve diğer yabancı ülkeler ve halklar geniş ölçüde Sovyet okuru tarafından tanınıyordu. Ancak Türkiye'nin kültürüne gelince, Sovyet ideolojisine uygun Aziz Nesin ve Nazım Hikmet'in eserlerinin dışında, ideolojik olmayan edebi eserlerden sadece birkaçı Sovyetler Birliği'nde yayınlanabilmiştir. Yayınlananların çoğu ise dar akademik çevreye yönelik olarak yayınlanmış, halka inebilen eserlerin en tanınmışısı ise Reşat Nuri Güntekin'in "Çalığışu" romanı olmuştur. Osmanlı'nın son döneminin anlatıldığı bu roman ve Sovyetler Birliği'nin

4 "Juldızdın Döngelik Stolı : Tübi Bir Türkiya", *Juldız, Sayı: 5-6*, 1994, s. 167.

5 Jetpisbay Bekbolatov, "Kazakistan-Türkiya: İliktin_ İlki Sırı", *Halık Kenesi, Sayı: 23*, 18 Nisan 1991.

son yıllarında gösterilen ve büyük bir beğeni toplayan "Çalığışu" televizyon filmi, sıradan halkın gözünde Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik gelişme açısından "geri kalmış", oryantalistik "kadınların çarşafıyla dolaştığı bir ülke" imgesi bağlamında, "modern olmayan bir Orta Doğu ülkesi" olarak algılanmasına katkıda bulunmuştur.⁶

Özetlemek gerekirse, Sovyetler Birliği'nin son yıllarında, özellikle Perestroyka ve Glasnost'un başlamasından önce Sovyet propagandasının etkisiyle bütün Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Kazakistan'daki Türkiye imajının da olumsuz olduğu söylenebilir. Toplum katmanları arasında imajın önemli değişiklikler gösterdiği de eklenebilir. Şüphesiz imajın gösterdiği değişiklik kişilerin aldıkları bilgilerle doğrudan bağlantılıydı. Klasik Sovyet döneminin sonuna gelindiğinde, yani 1980'lerin ilk yarısında, Kazakistan'da Türkiye hakkında herhangi bir fikre sahip olan insanlar, yöneticiler, aydınlar, okuyan kesim ve diğerleri olarak kabaca gruplandırılabilir. Yönetici konumundakiler, Sovyet bürokrasisini, üst düzey ve orta düzey parti yetkililerini kapsar. Bu kesim çeşitli bilgilerle donatılmış, ancak bilgi altyapıları, geçerli olan ideolojinin etkisi altındadır. Aydınların bir kısmının ve genel olarak yüksek eğitim almış ve okuyan insanların, özellikle Rus kökenli olanlarının, Sovyetler Birliği'nde Türkiye hakkında yayınlanan bilgilere vakıf oldukları söylenebilir. Bu bilgilerin içeriği ve olumsuz değer taşıdığı hususu yukarıda ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Aydınlar içerisinde diğer bir grup ise, milliyetçi Kazak aydınları idi. Çoğu, tarihçi, edebiyatçı, dilbilimci ve sanatçı olan bu sayıca küçük grubun, Kazakistan ve Türkiye arasındaki tarihi ve kültürel ortaklığın farkında olduğu ve bundan dolayı göreceli olarak Türkiye'ye karşı bir sempati beslediği de söylenebilir. "Diğerlerinden" kasıt ise, Türkiye hakkındaki bilgileri öğrenim gördükleri sırada aldıkları bilgiler ve daha çok televizyondan izledikleri ile sınırlı olan bir kitledir. Beslendikleri kaynaklar, tarihteki "Türk zulmü"nü anlatan tarih dersleri ve "Çalığışu" filmi şeklinde özetlenebilir.

Eski Algılamaların Yıkılması ve "Türk Modeli"

1985 yılında Mihail Gorbaçov'un iktidara gelmesinin ardından başlayan *perestroyka* ve özellikle *glasnost* politikası sırasında, Sovyet ideolojisinin iyice inandırıcılığını kaybettiği bir ortamda tam bir bilgi bombardımanı altında bulunan kamuoyu buhran geçiriyordu. Her gün eski bilgileri yalanlayan yeni bilgiler kamuoyuna mal oluyor, kalıplaşmış kabuller kitle iletişim araçları tarafından yıkılıyordu. Sonuç olarak insanların çoğunun bilincinde, eskiden verilen bütün bilgilerin yanlış olduğu algılaması oluşmuştur. Eski kabullerin yerini hızla yenilerinin doldurduğu o dönemde, Türkiye'nin geri kalmış ülke imajı yıkılmaya başlamıştı. Bu dönemle bir-

6 Ruslardaki Türkiye ile ilgili olarak "dinin hakim olduğu geri kalmış Orta Doğu devleti" algılaması o kadar güçlüdür ki, modern Türkiye ile ilgili yayın materyali olarak Rus televizyonlarında bu algılamaya uygun görüntülerin kullanılması halen tercih edilmektedir. 2004 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Türkiye ziyareti konusunda kamuoyunu bilgilendiren Rus devlet televizyonunun ekibi, Ankara'da çekim yapmak ve Türkiye'yi anlatmak için Çıkrıkçılar semtini seçmiştir.

likte Sovyet basınında Türkiye'yi tanıtıcı bilgiler daha sık verilmeye başlanmış ve bu yazıların çoğunda Türkiye'nin dışarı açılmasıyla ilgili olarak çoğunlukla abartılmış başarı öykülerine yer verilmişti. Enformasyon açıklığına ek olarak iki ülke arasında artan insan ve mal dolaşımı sayesinde Türkiye'nin hiç de eskiden zannedildiği gibi bir ülke olmadığı konusunda yeni kabuller hızla yerleşmeye başlamıştı. Bu yeni imajı en iyi nitelendirebilecek sözler, 1991 yılında İzvestiya gazetesinde Türkiye hakkında yayınlanan makalenin alt başlığı olmuştur: "Türkiye'de her şey var".⁷ 1990'ların başında Rus basınında Türkiye ekonomisi konusunda yer alan materyallerde sık sık "Türkiye mucizesinden" bahsediliyordu. Gerçekleştirdiği reformlar sonucunda yüksek büyüme oranlarına ulaşan ve piyasaları mallarla dolup taşan Türkiye'nin bu yeni imajı, aslında Moskova'da iş başına gelen reformcuların işine yarıyordu. Hızlı reformları gerçekleştirmeye çalışan ve reformların başarılı olacağına halkı inandırmaya çalışan yönetim, bir anlamda bu tip materyalleri kendi çıkarı için kullanmıştır. Böylece Türkiye'deki reformların olumsuz yanlarından bahsedilmemeye çalışılmıştır. Türkiye ekonomisinden bahsederken, "dinamik olarak gelişen ekonomi", "istikrarlı büyüme" gibi sözlerin kullanılması doğal olmuştur. Daha sonraki yıllarda Türkiye'deki krizler ve kötüleşen ekonomik durum gelişmiş Türk ekonomisi imajını sarssa da, şu anda Türkiye'nin ekonomisi hakkındaki imajın klasik Sovyet döneminden tamamen farklı olduğu söylenebilir.

1980'li yıllarda piyasa ekonomisine açılan Türkiye'nin ekonomik kriz geçiren ve krizden çıkma yollarını arayan Sovyetler Birliği açısından örnek oluşturabileceği tezinin Sovyet akademik çevrelerinde ve basınında tartışmaya açılmasıyla Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde de bu konu gündeme geldi. Daha önce kağıtta kalan otonomi haklarını elde eden ve ekonomik otonomi haklarını genişletmeye çalışan Kazakistan'ın aydınları ve yöneticileri arasında gelişme örneğini bulmak üzere arayışlar başlamıştı. Türkiye'nin serbest piyasaya geçiş tecrübesinin Kazakistan için yol gösterici olabileceği Kazakistan'da sık sık tekrarlanmıştır. Kazakistan'ın başında bulunan Nursultan Nazarbayev'in kendisi de bunu dile getirmiştir.⁸ Bir yandan merkezden ekonomik bağımsızlık elde etmeye çalışan, diğer yandan ülke ekonomisini reforme etme sorunuyla karşı karşıya kalan Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Başkanı Nursultan Nazarbayev "21. Yüzyılın Eşiğinde" adlı kitabında 1990 yılında gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretini anlatırken, Sovyetler Birliği'ndeki pompalanan bilgilere aykırı olarak Türkiye ekonomisi ve toplumunun gelişmiş olduğundan, bu gelişmeye hayret ettiğinden bahsetmektedir.⁹

Sovyetler Birliği'nin dağılışı sonrası ilk yıllarda Türkiye'nin örnek oluşturabileceği düşüncesi Kazakistan'da daha fazla zikredilmeye başlanmıştır. Kazakistan'ın uluslararası arenada bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması, Türkiye

7 Hovratoviç V., "Retseptı Stabilnosti", *İzvestiya*, 9 Mart 1991.

8 Bkz. mesela "Nursultan Nazarbayev Türk Respublikasının Ministrin Kabıldadı", *Sotsialistik Kazakistan*, 7 Aralık 1990, s.1.

9 Nursultan Nazarbayev, *Na Poroge 21 Veka*, (Almatı: Öner, 1996), s. 213.

Cumhuriyeti ile daha fazla benzerliklerin bulunmasına yol açmıştır. Bu ilişkilendirme bir yandan kendiliğinden Kazakistan seçkinleri arasında doğmuş, bir yandan da Batı, yani ABD'nin ve bazı Avrupa ülkelerinin önerileri ve desteğiyle Türkiye'nin yöneticileri tarafından dile getirilmeye başlanmıştır.¹⁰ "Türk modeli" ifadesi, Türkiye'nin Batılılaşma tecrübesi çerçevesinde ulaştığı görece demokratik yapısı, laik devlet anlayışı, serbest piyasa ekonomisine yönelişi anlamında kullanılmıştır. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Nursultan Nazarbayev'e Kazakistan'ın ancak serbest piyasa ekonomisine geçtiği takdirde zenginleşebileceğini ifade etmiştir.¹¹ Piyasa ekonomisine geçiş sırasında Türkiye hem örnek oluşturacak hem de teknik yardım sağlayacaktı.¹²

Sonuç olarak Kazakistan'ın elitleri arasında Türkiye'nin bir örnek oluşturabileceği fikri benimsenmiştir. Salt ekonomik gelişme stratejisi açısından ise Türkiye tek örnek olarak algılanmamış, Güney Doğu Asya ülkelerinin örneği de cazip gelmiş ve tartışılmıştır. Türk modelinin farkı, sadece ekonomik açıdan değil, siyasi ve toplumsal yönlerden de bir ülkenin tecrübesinin ele alınmasıydı. Bu açıdan Atatürk inkılaplarının Kazakistan'da örnek oluşturabileceği düşüncesiyle tartışılması kayda değer bir gelişmeydi. Mesela dil meselesi konusunda Kazak aydınları tarafından Türkiye ve Atatürk politikaları örnek olarak gösterilmiş, Kazak dilinin statüsü ve kullanılması konusunda Atatürk'ün dil sahasındaki icraatlarının yol gösterici olabileceği hususu dile getirilmiştir.¹³

1997 yılında yapılan bir araştırma çerçevesinde Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da uluslararası ilişkiler alanında faaliyet gösteren çeşitli kurum ve kuruluşların çalışanları arasında yapılan anketin sonuçlarına göre, Kazakistan'da ankete katılanlar tarafından "Türk modelinin" 1990'ların başında tartışılan diğer modellere göre çok daha cazip kabul edildiği ortaya çıkmıştır. Uzmanların yaklaşık olarak % 45'i bu görüşü paylaşmıştır. Bir sonraki sırada Yeni Sanayileşmiş Ülkeler (Endonezya, Malezya, Tayland gibi ülkeler) modeli bulunup uzman oylarının yaklaşık olarak % 28'ini almıştır. Buna mukabil anket sonuçlarına göre, Kırgızistan ve Özbekistan'da "Türk modeli" Kazakistan'daki kadar rağbet görmemiş, Kırgızistan'da ikinci, Özbekistan'da ise beşinci sırada kalmıştır.¹⁴ Gerçi bu araştırma dışında kalan veriler Kazakistan'da daha çok "Asya modeli" olarak tanımlanan Güney Doğu Asya

10 Dietrich Jung & Wolfgang Piccoli, *Pan-Turkist Dreams and Post-Soviet Realities: The Turkish Republic and the Turkic States in the 1990s*, draft version of the forthcoming book: Dietrich Jung & Wolfgang Piccoli, *Modern-Day Turkey in the Greater Middle East: Kemalism Faced with Its Ottoman Legacy*, (London: Zed Books). Heinz Kramer, *A Changing Turkey: The Challenge to Europe and the United States*, (Washington DC: Brookings Institution Press, 2000).

11 Nursultan Nazarbayev, *Özgürlük ve Demokrasi Yolunda*, (İstanbul: Hotama Kültür Yayınları, 1992), s. 234.

12 "Sotrudniçestvo-Na Stabilnuyu i Dolgosroçnuyu Osnovu", *Kazahstanskaya Pravda*, 2 Ekim 1991, s. 1-2.

13 Şerhan Murtaza, "Atatürk. Ulttık Ruh: Mermer Tenizinde Tugan Oylar", *Egemen Kazakistan*, Sayı: 202, 14 Ekim 1998, s. 4.; Uan Yuanşin, "Türkiyanın Til Jazu Reforması", *Agayın*, Sayı: 1, 2000, s. 87-93.

14 Rafis Abazov, *Practice of Foreign Policy Making: Formation of Post-Soviet Politics of Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan*, Final Report, 1998, s. 19-21; (<http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/abasov.pdf>).

ülkelerinin kalkınma modelinin rağbet gördüğünü göstermektedir.

“Türk modelinin” benimsenip benimsenmemesi meselesi bir yana, Kazakistan yönetimi, Kazakistan’ı uluslararası arenada kabul ettirmek, dışarıdan ekonomik destek sağlamak, uluslararası piyasalara ulaşmak gibi amaçların gerçekleşmesinde Türkiye’nin olumlu bir rol oynayabileceğine inanmıştır. Özet olarak ekonomik ve siyasi destek arayan genç cumhuriyetin Türkiye’nin uzattığı yardım elini heyecanla kabul etme eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Türkiye’nin Türkistan cumhuriyetlerinin başlıca problemlerini çözecek güce ve iradeye sahip olduğu konusunda yanlış algılama oluşmuş, ancak bu fazla sürmemiştir. Birkaç yıl içerisinde Türkiye’nin Kazakistan’ın ekonomik alandaki ihtiyaçlarını karşılayabilecek ekonomik güce sahip olmadığı anlaşılmıştır. Bunun sonucunda Türkiye’nin Türk Dünyası dış politikasını destekleyebilecek araçlara sahip olmadığı fikri Kazakistan yöneticileri arasında yerleşmiştir. Bunun en basit göstergesi Eximbank’ın kredileri olmuştur. Türk Eximbank, Türkistan ve Azerbaycan’a ihracat yapacak Türk ihracatçıları ve bu bölgelerde iş yapacak Türk inşaat şirketlerini desteklemek amacıyla kredi açmıştır. Eximbank başlangıçta Türk Cumhuriyetleri’ne yönelik olarak bir milyar dolar tutarında kredi vereceğini açıklamıştır. Ancak mali ve bürokratik engellerden dolayı Eximbank’ın bu taahhüdü yerine getirecek gücü olmadığı anlaşılmıştır.¹⁵

Bütün bunların ötesinde, Türkiye yönetiminin Türk Dünyası söyleminden yararlanarak bölgede kendi çıkarlarını güttüğü algısı Kazakistan elitleri arasında bir rahatsızlık yaratmıştır. Bunun ilk göstergesi, Ekim 1992’de İstanbul’da gerçekleşen Türk Cumhuriyetleri Başkanları zirvesinde Türkiye’nin beklediği anlaşmalara Kazakistan başta olmak üzere Türkistan devletlerinin itiraz etmeleri olmuştur. Türkiye’nin hazırladığı zirve bildirisinde Türk Cumhuriyetleri’nin Türkiye ile sahip oldukları ortak tarihi kökler, dil ve kültür birliğinden dolayı, Türkiye ile entegrasyona gitmeye niyetlendikleri belirtilmiştir. Ancak Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, metne itiraz ederek, Türkiye ile sadece ekonomik, sosyal ve siyasi işbirliğine hazır olduklarını belirtmiştir. Bu görüş İslam Kerimov tarafından da desteklenmiştir.¹⁶ İlk Türk zirvesinin Rusya’nın gölgesi altında geçmesi oldukça düşündürücüyüdü. Sonuçta Türkiye’nin başta “Türk Ortak Pazarı” olarak tasarladığı ekonomik entegrasyon önerisi kabul edilmemiş, metin değiştirilerek, metinde gevşek bir ekonomik işbirliği öngörülmüştür. Zirvenin en somut sonuçlarından birisi belki de, Kazakistan ve Türkiye liderleri arasında imzalanan ortak üniversitenin kuruluş anlaşması olmuştur. Bunun dışında Türkistan cumhuriyetlerinin başkanları, ciddi bir taahhüt altına girmek istememiştir. Mesela, beklendiği gibi Türkmenistan ve Kazakistan enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Batı pazarlarına aktarılmasını öngören anlaşma imzalanmamıştır.¹⁷

Türkiye’nin Türkistan politikasını “kardeşlik” söylemi üzerinde kurgulaması Kazakistan yönetici ve bürokrat kesiminde şüpheyi karşılanmıştır. Türkiye’nin

15 Bülent Aras, “Turkey’s Policy in the Former Soviet South”, *Turkish Studies*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2000, s. 46.

16 Nursultan Nazarbayev, *Na Poroge 21 Veka*, s. 216-217.

17 Suat Bilge, “Bağımsız Devletler Topluluğu ve Türkiye”, *Avrasya Etüdüleri*, Cilt:1, Sayı: 4, Kış 1995, s. 90.

bölge kaynaklarından yararlanmak ve bölgede liderlik yapmak amacıyla Türk Dünyası söylemini kullandığı kanısı yaygınlaşmıştır. Kazakistan Dışişleri Bakanı Kasım Jomart Tokayev'in Kazakistan dış politikasıyla ilgili kitabında bu tip algılama göze çarpmaktadır: "Merkezi Asya bölgesi Türk dış politikasının önemli istikameti haline gelmiştir. Bölge devletleriyle mevcut olan etnik, dil ve din yakınlığının kullanılması, bu politikanın temel aracıdır."¹⁸ 1990'ların başında Türkiye'nin yürütmeye çalıştığı Türk Dünyası politikasının, Kazakistan siyasetçileri, siyaset bilimcileri, araştırmacıları ve konuyla ilgili ve ilgilenen diğer kesimleri tarafından genellikle bu şekilde algılandığı söylenebilir. Bu rahatsızlığın dışı vurumu olarak Kazakistan basınında çıkan ilgili materyalleri örnek olarak göstermek mümkündür. Türkiye'nin Türkçülük ideolojisinin arkasına saklanarak aslında kendi devlet menfaatlerinin gözettiğini vurgulayan değerlendirmeler sık sık yapılmaktadır. Bu algılamaya göre, Türkiye bütün Türk Dünyası adına iş yapmak istemekte ve "başlangıçta, onların (Türklerin) en temel stratejik amacı bizim (Kazakların) ve Azerbaycan'ın ekonomisini yönetmekti".¹⁹

Sadece devlet faaliyetleri değil, aynı zamanda devletin mali yardımıyla bazı sivil toplum kuruluşlarının yürüttükleri faaliyetler de kimi zaman olumsuz olarak algılanmıştır. Mesela Kazakistan'ın resmi gazetesi olan Egemen Kazakistan'da yayınlanan ve Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultaylarından (TÜDEV) birini anlatan bir yazının alt başlığından Kazakistan'da bu konuda oluşan kanaati anlamak mümkündür: "Bağımsızlığımızı hiçbir şeyle değiştirmeyiz". Yazıda Kazakistan delegasyonunun başkanı tanınmış Kazak yazarı Abiş Kekilbayev'in sözlerine yer verilmiştir. Kekilbayev, Kazakistan'ın devlet menfaatlerine uluslararası normlar temelinde saygı gösterilmesi gerektiğine değinip, kardeşliğin bu temelde olması gerektiğinden bahsetmiştir. Bu fikirden yola çıkan yazar, TÜDEV Kurultayında genel olarak Türkçülüğün yerine Türkiye Türkçülüğünün ağır bastığını yazmıştır.²⁰ Kazakistan siyaset bilimcilerine göre, TÜDEV Kurultayları gibi kültürel faaliyetler aracılığıyla Türkiye Türk Dünyası'ndaki etkisini arttırmaya, Batı'nın gözünde bölgesel lider olarak görünmeye çalışmıştır.²¹

Kısa süre içerisinde Kazakistan ve diğer Türkistan Cumhuriyetlerinin Türkiye'nin himayesini kabul etmek niyetinde olmadıkları, ilişkileri eşit statülü ilişkiler şeklinde yürütmek niyetinde oldukları anlaşılmalıdır. Türkistan Cumhuriyetlerinin Türkiye'ye başlangıçta verdikleri önemin azalmasının sebepleri arasında genellikle şunlar gösterilmektedir: Rusya'dan yeni bağımsız olan cumhuriyetlerin yeni bir hakim istememeleri, bu çerçevede Türkiye'nin Türkçülük söylemini kullanmasının

18 Kasım-Jomart Tokayev, *Vneşnyaya Politika Kazahstana v Usloviyah Globalizatsiyi*, (Almatı: AO Sak, 2000), s. 381.

19 "Türkiye İvestitsiyası hem İdeologiyası Neni Közdeydi?", *Türkistan*, 29 Ağustos 2002.

20 Ercuman Smayıl, "İstanbul Kurultayı: Ingaylasudan İkpaldasuga", *Egemen Kazakistan*, Sayı: 81, 25 Nisan 1997.

21 S.K. Kuşkumbayev, *Tsentralnaya Aziya na Putyah İntegratsiyi: Geopolitika, Etničnost, Bezopasnost*, (Almatı, Kazakistan, 2002), s. 95.

Panturanizm korkularına yol açması, Rusya'nın devam eden etkisi, Rusya ile derin siyasi ve ekonomik bağları, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik gücünün sınırlı olduğunun anlaşılması, bu devletlerin Batı ile ilişkilerini doğrudan kurabileceklerini anlamaları, kendi milli kimliklerini Türkçülük yönünde değil de, Sovyet zamanında oluşan kimlikler çerçevesinde inşa etmeye çalışmaları.²² Diğer taraftan, ABD'de de İran'ın tehdidinin abartıldığına anlaşılması, bunun yanı sıra 1993 yılından sonra Rusya'da "yakın çevre" doktrininin ilan edilmesiyle Rusya'nın tekrar Türkistan'a dönmesi, yani kendi nüfuzunu kullanmaya ve artırmaya çalışması, zengin enerji kaynaklarının varlığından kaynaklanan Türkistan'ın stratejik önemini anlaşılması gibi hususlar başta ABD olmak üzere Batı ülkelerinin aracısız olarak Türkistan'da faaliyet göstermesine yol açmıştır.²³

Kazakistan elitleri arasında Türkiye'nin niyetleriyle ilgili olarak şüphecilik mevcut olsa da, ortak Türklük zemini söyleminin Kazakistan yönetimi tarafından da kullanıldığı belirtilmelidir. Özellikle Kazakistan'ın resmi basınında Türkiye ile ilgili yer alan neredeyse her yazıda iki halkı birleştiren bu unsur vurgulanmaktadır. Üstelik Kazakistan yöneticileri Türkiye'yi uluslararası platformlarda Kazakistan'ın menfaatlerini savunabilecek bir partner olarak algılamışlardır. Başlangıçta Batı ile ilişkilerin kurulması açısından bir köprü şeklinde algılanan Türkiye'nin rolü, Kazakistan'ın Rusya ile ilişkilerini dengelemek açısından önemini devam ettirmektedir. Yıllarca Kazakistan Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Kasımjomart Tokayev, Kazakistan açısından Türkiye'nin önemini şu şekilde özetlemektedir: Kazakistan'ın dünyaya açılması için ulaşım yolu olması, denize çıkışı sağlaması ve uluslararası teşkilatlarda, mesela NATO'da Kazakistan menfaatlerinin dile getirilmesinin etkin aracı olmasıdır.²⁴ Tokayev, ayrıca, Türkiye'nin ECO, İKÖ, KEİB gibi bölgesel örgütlerde Kazakistan menfaatlerini savunduğunu ve bu potansiyelin daha da kullanılması gerektiğini belirtmiştir.²⁵ Kazakistan siyaset bilimcileri de Türkiye'nin ABD ve AB nezdinde Kazakistan menfaatlerinin savunucusu olabileceği ve Kazakistan-Rusya ilişkilerini dengelediği görüşündedirler.²⁶

Sonuç olarak, Kazakistan'ın dış politika karar alıcıları tarafından Rusya, Çin ve ABD öncelikli ilgi görmekte, ancak Türkiye bölgesel aktör olarak ve özellikle Rusya ile ilişkilerin dengeleyicisi olarak Kazakistan dış politikasında önemli bir ülke olmaya devam etmektedir. Uluslararası ilişkiler alanında çalışan çeşitli kurum ve

22 Ziya Öniş, "Turkey and Post-Soviet States: Potential and Limits of Regional Power Influence", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt: 5, Sayı: 2, Haziran 2000, s. 2-3; (<http://meria.idc.ac.il/journal/2001/issue2/jv5n2a6.html>).

23 a.g.e., s. 3.

24 Kasım-Jomart Tokayev, "Vneşnyaya Politika Kazahstana: Prioriteti i Zadaçi", *Kazahstanskaya Pravda*, Sayı: 171, 22 Ekim 1994, s. 3.

25 A.g.e., s. 388.

26 Dosim Satpayev, "Budet li v Turtsiyi Snova Moden Tsvet Haki?", *Delovaya Nedelya*, Sayı: 27, 19 Temmuz 1996.

kuruluşların çalışanları arasında yapılan bir anket sonucuna göre, Kazakistan açısından Türkiye ile işbirliği önemlidir, ancak Rusya, Çin, ABD ve Almanya daha öncelikli partner olarak kabul edilmektedir.²⁷ Bunun yanı sıra bölgedeki Türkiye'nin rolünün şimdilik bağımsız olarak değil, Batı ile ilişkiler bağlamında algılandığı söylenebilir. Kazakistan siyaset bilimcilerine göre Türkiye halen Türkistan'da ABD menfaatlerini gütmekte, Bakü-Ceyhan Boru Hattı meselesinde olduğu gibi, Türkiye'nin Türkistan politikası ABD tarafından Rus etkisini bertaraf etmeye çalışan her gelişmede desteklenmektedir.²⁸ Kazakistan siyasetçileri de Türkiye'nin Türkistan politikasının ABD politikasıyla uyumlu ve ABD'nin desteğiyle yürütüldüğü kanısındadır.²⁹ Kazakistan siyasetçileri ve araştırmacıları arasında Türkiye'nin bugünkü Türkistan politikasını 1990'lı yıllardaki "romantik" politikaya karşılık olarak "pragmatik" olarak değerlendirme eğilimi bulunmaktadır. Ancak kimi Kazakistanlı uzmanlara göre son dönemde Ankara'nın Türkistan dış politikası pasif hale gelmiş, öncelikler hala belirlenmemiştir.³⁰

Yeni Dönemin Getirdiği Diğer Yeni Algılamalar

1990'ların başında Sovyet döneminin kapalılığından hızla sıyrılan Kazakistan'da Türkiye'nin "keşfedilmesiyle" insan ve mal dolaşımında patlama yaşanmıştır. Birçok alanda ilişkilerin sıklaşması, Kazakistan kamuoyunda Türkiye'nin şu veya bu şekilde en çok zikredilen ülkelerden biri haline gelmesine yol açmıştır. İkili ilişkilerin en çok geliştiği alanlar, turizm, ticaret, genel olarak ekonomik ilişkiler ve eğitim olmuştur. Bunun dışında kültürel ve bilimsel çalışmalar alanındaki ilişkiler de iki tarafın birbirini göreceli olarak daha yakından tanımalarına yol açmıştır. Bu ilişkilerin gelişmesi, iki ülke insanların birbirlerini günlük münasebetlerde de tanıma fırsatını doğurmuş, ancak beraberinde birçok sorun ve yeni önyargıların oluşmasını da getirmiştir.

a) Eğitim İlişkilerinden Doğan Algılamalar

1992 yılında Kazakistan'dan Türkiye'ye öğrenim görmek üzere 600 lise, 1215 üniversite, 205 yüksek lisans ve 70 kadar doktora öğrencisi gelmiştir.³¹ Daha sonraki yıllar-

27 Rafis Abazov, *Practice of Foreign Policy Making: Formation of Post-Soviet Politics of Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan*, s. 26.

28 Bkz. Ye. Abenov, M. Spanov, S.Permetov, "K Probleme Natsionalnoy Bezopasnosti Kazahstana", *Yevraziyskoe Soobşestvo*, Sayı: 4(20), 1997, s. 175; N.Ş. Abiysova, "Turtsiya-Tsentralnaya Aziya: Vçera i Segodnya", *Kazahstan-Spektr*, Sayı: 3(25), 2003, s. 18-19; S.K.Kuşkumbayev, "Kazahstan i Geopolitiçeskaya Situatsiya v Regione Kaspiyskogo Morya", *Sayasat*, Sayı: 11, Kasım 1996, s. 37.

29 Kasım-Jomart Tokayev, *Pod Styagom Nezavisimosti: Çerki o Vneşney Politike Kazahstana*, (Almatı: Bilim, 1997), s. 500-517.

30 N.Ş. Abiysova, "Turtsiya-Tsentralnaya Aziya: Vçera i Segodnya", s. 18-19.

31 Baktiyar Erimbet, "Talay Kazak Balası Türkiyada Okıydı", *Egemendi Kazakistan*, Sayı: 23, 6 Ekim 1992.

da Türkiye’de okuyan Kazakistanlı öğrencilerin sayısı azaldıysa da, söz konusu proje önemli sayıda Kazak gencine Türkiye’yi yakından tanıma fırsatı vermiştir. 2003 yılı itibarıyla devlet burslusu olarak 2684 Kazak genci Türkiye’de öğrenim görmüştür.³² Ancak özellikle mali sıkıntılar ve daha önce tanımadıkları bir çevreye uyum sorunundan dolayı öğrencilerin bir kısmı öğrenimini tamamlayamadan ülkesine dönmüştür. Türkiye’de okuyan birçok öğrencinin kendi vatandaşlarının çevresiyle sınırlı kaldıkları, Türkiye’yi “içinden” tanıma fırsatını bulamadıkları, buldukları sürenin sonuna kadar Türkiye’ye yabancı kaldıkları gözlenmiştir. Bu öğrencilerin kimi zaman olumsuz düşüncelerle ülkelerine döndükleri kamuoyuna mal olmuştur. Dolayısıyla her ne kadar Kazak öğrencilerin Türkiye’de öğrenim görmesi iki ülke ilişkileri açısından önemli ve olumlu bir süreç olsa da, bu projenin bazı yan zararları da olmuştur. Bunun temel sebebi olarak ise genellikle projenin iyi planlanmamış olması gösterilmektedir. Bunun ötesinde, Türkiye’de verilen eğitimin kalitesi zaman zaman kimi kitle iletişim araçları tarafından sorgulanmış³³, aynı zamanda Kazakistan öğrencileri diğer ülkelerin üniversitelerinde ve özellikle ABD üniversitelerinde öğrenim görmeye başlayınca, Türkiye’deki eğitimin çekiciliği azalmıştır. Buna ek olarak Türkiye’de öğrenim görmüş gençlerin ezici çoğunluğunun özel sektörde istihdam edilmeleri de söz konusu projenin veriminin azalmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Türkiye’yi yakından tanıma fırsatını bulan gençler, kamuoyunu ve karar alma sürecini etkileyen mekanizmanın içerisinde çok az yer alabilmişlerdir.

Diğer taraftan, Kazakistan’da Türkiye kökenli bazı öğrenim kurumlarının açılmasıyla Kazakistan’da Türk eğitim sisteminin, Türkiye’nin ve Türkiye Türklerinin daha geniş bir şekilde tanınma fırsatı doğmuştur. İki ülke arasındaki anlaşmayla kurulan Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirme noktasında önemli bir işlev görmektedir. Ülkede faaliyet gösteren çok sayıda Kazak-Türk lisesi de Kazak halkı arasında olumlu bir imaja sahip olarak benzeri bir rol oynamaktadır. Halkla ilişkileri de ihmal etmeyen bu okulların yönetimi olumlu imajlarını desteklemek için çalışmaktadır. Eğitim kalitesi nedeniyle bu okullara halk tarafından rağbet gösterildiği gözlenmektedir. Bu okullar genellikle Türkiye ve Türkler konusunda halkın olumlu düşüncelerine yol açmaktadır. Ancak zaman zaman gazete sayfalarına yansıyan olumsuzluklar da yaşanmaktadır. Bunun dışında bazı resmi görevliler bu liselere belirli bir dini grubun uzantısı olarak baktığı için devlet kademesinde bu faaliyetlerle ilgili bir takım soru işaretleri de mevcuttur.

b) Ekonomik İlişkilerden Doğan Algılamalar

Türkiye ve Kazakistan ilişkilerinin yoğun olduğu ekonomi alanı da, Kazakistan’da Türkiye ile ilgili birtakım yeni algılamaların oluşmasına yol açmıştır. Daha Sovyet

32 İsa Özkan, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile Türk Dünyasının İlişkileri”, Mustafa Kahramanyol (Ed.), *Cumhuriyetin Sekseninci Yılında Türkiye*, (Ankara: Türk Ocakları Genel Merkezi, Ankara Ticaret Odası, 2004), s. 424.

33 Bkz. Abay Tursinov, “Yanıçarskaya Gramota”, *Kontinent*, Sayı: 23, 27 Kasım-10 Aralık 2002, s. 29.

zamanında mal kıtlığı çeken Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında başlayan ve daha sonra hacmi gittikçe artan bavul ticareti sonucunda Kazakistan piyasası Türk tüketim mallarıyla tanışmıştır. Bugün için Kazakistan'da Türk dayanıklı ve özellikle dayanıksız tüketim mallarının, özellikle de konfeksiyon ve deri ürünlerinin diğer ülkelerin mallarına nazaran rağbet gördüğü ve oldukça iyi bir imaja sahip olduğu söylenebilir. Özellikle çarşı pazarda sık sık karşılaşılan bir durum olarak mallarının kaliteli olduğunu ispatlamaya çalışan satıcıların "Türk malı" demekle yetindikleri ya da Çin mallarını Türk malı diye satmaya çalışan satıcıların davranışları bu imajın iyi birer göstergesidir. Bavul ticareti sonucunda, halkın nazarında Türkiye'nin bol ve kaliteli dayanıksız tüketim mallarının bulunduğu bir memleket imajı yerleşmiştir. Bavul ticaretinin Türk imajına olan diğer etkiler ise daha aşağıda ele alınacaktır.

Dayanıksız tüketim mallarında yoğunlaşan bavul ticaretinin yanı sıra Kazakistan inşaat sektöründe Türkiye'nin varlığı önemli boyutlara ulaşmıştır. 1998 yılı itibarıyla Kazakistan'ın yeni başkenti Astana'yı inşa eden yabancı şirketlerin % 70'i Türk şirkettiydi. Yeni başkent inşaatları sırasında Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'in dört inşaat şirketine takdim ettiği madalyaların üçünü Türk şirketleri almıştır.³⁴ Türk inşaat şirketlerinin bu gözle görülür başarısına rağmen, halkta Türk inşaat şirketlerine olumsuz bakışın da yerleştiği ve bu bakışın birçok şüpheyi içerdiği söylenebilir. Türk inşaat şirketlerinin inşa ettikleri binaların sağlamlığı ile alakalı olarak yoğunlaşan şüphelerin çoğunlukla halkın dikkatini kolayca çekebilen sansasyonel haberlerin ve yazıların etkisiyle oluştuğu söylenebilir. Türkiye'deki 1999 Ağustos depreminin yol açtığı büyük çaplı yıkım ve Moskova'daki su parkının cam çatısının yıkılması gibi felaketler ve kazalar konusundaki haberlerin medya organlarında genişçe yer alması, bu konularda birçok spekülasyonun yapılması kamuoyu gözünde Türk şirketlerinin güvenilirliğini zedelemiştir. Halkın bir kısmının Türk inşaatlarına güvenmemesinin bir diğer sebebi de, inşaat şirketinin menşesine bakılmaksızın genel olarak hızlı yapılan bütün inşaatlara duyulan güvensizliktir.

Kazakistan'da iş yapan kimi Türk şirketlerinin uyguladıkları personel ve ücret politikaları Kazakistan basınında eleştirilmekte ve halk arasında Türk şirketleri konusunda olumsuz imajın yayılmasına vesile olmaktadır. Basında Türk şirketlerinin kanuna aykırı davrandıkları, yeterince güvenlik tedbirleri almadıkları ve bunun sonucunda işçileri kazaya uğrattıkları,³⁵ özellikle ücret ve çalışma şartlarında Türkiyeli ve Kazakistanlı işçiler arasında ayrımcılık yaptıkları³⁶ konusundaki haberler basın yayında birçok defa yer almış, bu haberler ağızdan ağza dolaşmıştır. Türk şirketlerinde Kazakistan ve Türkiye vatandaşlarının farklı ücret almaları, farklı muamele görmeleri, çalışma şartlarının kötü olması gibi olaylar ve bu olayların

34 Kurtuluş Taşkent İle Röportaj, "Posol Taşkent: "Aktivnost Turetskih Kompaniy v Kazahstane Nahoditsya na Stabilnom Urovne", *Panorama*, Sayı: 42, 30 Ekim 1998, s. 5.

35 Anel Davletgaliyeva, "Deşovih Çudes ne Bivayet: Turetskoe Pristutstviye v Stroitelnom Sektor Kazahstana Rastyot. Çem Nam Eto Grozit?", *Kontinent*, Sayı: 5, 15-28 Eylül 1999.

36 Bkz. "Turetskiye "Firmaçi" Preduprejdeni", *Kazahstanskaya Pravda*, Sayı: 239, 12 Kasım 1997; Magauya Hocamuratov, "Poçemu Vlasti ne Priyemlüt Krasnogo Tsveta?", *Megapolis*, Sayı: 2, 17 Ocak 2001.

basın yayın tarafından dile getirilmesinden dolayı Kazakistan halkının bir kısmında Türk şirketlerinin diğer yabancı şirketler gibi Kazakistan'ı sömürdükleri algılaması doğmuştur. Türk şirketleri hakkındaki olumsuz haberleri Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerinin hamisi olma politikası konusundaki haberlerle birleştiren kimi gazete yazarları, Türkiye'nin Türk Dünyası söyleminin altında Türk iş çevrelerinin menfaatlerinin bulunduğunu yazmaktadır. Aslında yabancı şirketlerin halk nezdinde yarattığı rahatsızlık ve medya organlarındaki yabancı şirketlerle ilgili olumsuz yayın Türk şirketlerine özgü bir durum değildir. 1990'lı yıllarda ağır kriz durumunda kapılarını yabancı yatırımcılara açan Kazakistan'da bugün "yabancı yatırımcılara satılan milli zenginliğin" bir şekilde iade edilmesi gerektiği düşüncesi kamuoyunu etkilemektedir. Özellikle yönetime muhalif olan yayın organlarında yönetimin Kazakistan'ı "talan ettirdiği", "parça parça sattığı" ve yabancı sermayenin "işbirlikçisi" olduğu fikri sıklıkla dile getirilmektedir.³⁷

c) İnsani Dolaşımdan Kaynaklanan Algılamalar

Ticaret ve diğer ekonomik sebeplerle meydana gelen insan dolaşımı ve ilişkilerinin, Kazakistan'daki Türkiye ve Türk imajını olumlu etkiden çok, olumsuz etkilediği söylenebilir. Çoğunlukla yüzeysel olan bu ilişkilerin ilişkiye geçen iki tarafta da karşılıklı olarak olumsuz imaj bıraktığı görülmektedir. Örneğin, İstanbul'un Laleli ve Aksaray semtlerinde alışveriş yapan Kazakistanlı bavulcular, karşılaştıkları problemler ve olumsuz kişisel deneyimlerinden dolayı Türk insanı konusunda olumsuz imaja sahip olabilmektedir. Bunun gibi, bavulcularla ilişkiye geçen veya sadece onları dışarıdan gözleyen Türkiye Türkleri de eski Sovyetler Birliği halkları hakkında olumsuz algılamaya sahip olabilmektedir. Keza kimi zaman Türkiye'nin küçük yerlerinden çıkıp Kazakistan'a giden, aldıkları ücret dolayısıyla Kazakistan'daki genel gelir seviyesine göre birden ekonomik statülerinin yükseldiğini hisseden çok sayıda vatandaşımız mevcuttur. Bu ve bunun gibi sebeplerden dolayı Kazakistan veya diğer eski Sovyet ülkelerine gidince kültür şokunu geçiren bazı Türk işçilerinin olumsuz davranışları bütün Türkiye Türklerine mal edilebilmekte, Türk ve Türkiye imajlarını olumsuz etkileyebilmektedir.

Özellikle Kazakistan'daki büyük şehirlerde yaşayan halkta kişisel temaslar sonucunda Türkiye Türkleri hakkında oluşan olumsuz imajlar değerlendirilirken, diğer yabancı uyruklulardan farklı olarak Kazakistan'da her gelir ve kültür seviyesinden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının bulunduğu dikkate alınmalıdır. Bunun gibi, Türk

---

37 Bu çalışmanın yazılışından birkaç yıl sonra 2006 yılında Kazakistan'da patlak veren Tengiz olayları, Kazakistan'daki muhalif basın tarafından buna benzer görüşler ışığında değerlendirilmiştir. (Bkz. Şingis Mukan, "Teñizdegi Töbeles", *İas Alaş*, 24 Ekim 2006.) 2006 yılında Tengiz olaylarının dışında birkaç taşkınlık olayının meydana gelmesi, mesela bir gecekondu mahallesinin yıkımı sırasında bir polisin ölümüyle sonuçlanan Şañırak olaylarının ortaya çıkması, birçok gelişmekte olan ülkenin yaşadığı sorunların Kazakistan'da da ortaya çıktığını göstermektedir. Bu sorunlar özellikle dengesiz gelir dağılımı, kırdan kente göç gibi "kapitalizmin yan ürünleri" olan olgularla yakından bağlantılıdır.

işçileriyle birlikte çalışan Kazak vatandaşlarının büyük bir kısmının da köyden kente göç eden ve bununla bağlantılı olarak çeşitli sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel problemler yaşayan kesimlerden geldiği gözönüne alınmalıdır. Adaletsiz gelir dağılımından dolayı tepkilerini yabancı yatırımcılara yöneltmiş olan bu kesimler Türk işçilerinin olumsuz muameleyle karşılaşmalarına sebep olmaktadır. Türk işçilerinin büyük bir çoğunluğunun da yukarıda belirtilen sebepler, karşılıklı olumsuz algılamalar ve mantalite uyumsuzluğundan dolayı buldukları ülke ve halkına olumsuz baktıkları belirtilmelidir. Bu önyargılı bakış birçok Türk vatandaşının Kazakistan'daki inanlarla ilişkilere geçtiği sıradaki davranışını belirlemektedir. Sonuç olarak ekonomik ilişkiler sonucunda ortaya çıkan insani dolaşımın olumsuz etkisi değerlendirilirken, insan beyninin bir dizi olumlu olayı hatırlamak yerine, tek bir olumsuz olaydan daha çok etkilenmek eğiliminde olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca sıradan halkın, hatta eğitilmiş kesimin dahi, bir halka mensup olan kişilerin yanlış davranışlarını bütün halka mal etmek eğiliminde olduğunu da hesaba katmak gerekmektedir.

Yeni dönemin getirdiği algılamalardan bir diğeri de, Türkiye'nin bir tatil cenneti olarak görülmesi ve bu anlayışın geniş kesimlere yayılmasıdır. Kazakistanlılar için Türkiye uygun fiyatlarıyla ailece dinlenebilme, denize gitme imkanı sağlayan bir tatil ülkesi imajına sahip olmuştur. Dışarıya kapalıktan hızla sıyrılan Kazakistan'da, yurtdışına giden turist sayısı hızla artmış, Türkiye de yakınlığı, ucuzluğu, ailece dinlenebilme ve vizesiz giriş imkanı gibi avantajlardan dolayı diğer deniz tatili yapılabilen ülkelere göre daha fazla tercih edilmiş, Kazakistanlı turistlerin gözde tatil ülkesi haline gelmiştir.

Rus Etkisinin Devam Etmesi

İlişkilerin ilk yıllarında, yani Sovyet ideolojisinin şiddetli buhran geçirerek sonuçta yıkıldığı 1990'lı yılların başlarında, daha önce Türkiye'ye karşı duyulan önyargının tesiri pek hissedilmemiştir. Ancak kamuoyunun geçirdiği buhran zamanla yatıştıktan sonra, Sovyet zamanında kalıplaşmış kimi önyargıların bugünkü toplum bilincinde hala devam ettiğinden bahsedilebilir. Kazakistan'da Sovyet dönemindeki önyargıların yeni algılamalarla paralel olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu etkinin ciddi bir şekilde devam etmesinin sebebi, eski Sovyet ve bugünkü Rus bilgi kaynaklarının yoğun olarak kullanılması ve Sovyet zamanında aşılana Rus ve genel olarak Batı kaynaklı önyargıların Kazakistan'da halen varlığını devam ettirmesidir.

Genç Kazakistan Cumhuriyetinde kendi tarihine ilişkin bile, yeni tarih anlayışının henüz yerleşme aşamasında olduğu ve bu konuda bile Sovyet zamanında yerleşmiş kalıpların hala aşılamadığı gözlenmektedir. Cengiz Han ve onun soyundan olan Kazak Hanlarının Kazak tarihindeki rolleri konusunda Rus

38 Bkz. Muhtar Magauin, "Eşki Jetektegen Ekeu Nemese Zor men Şon Akıl Aytadı", *Jıldız*, Sayı: 1, 2003, s. 139-166.

görüşünü savunanlar ile yeni tarih anlayışını sunanlar arasında sıcak tartışmanın devam ettiği belirtilirse³⁸, Kazakistan tarihini doğrudan etkilemeyen dünya tarihi alanında Rus bakış açısının devam etmesi, o kadar şaşırtıcı gelmeyecektir. Kısaca söylemek gerekirse, genel olarak Osmanlı tarihi ve özellikle Osmanlı-Rus mücadelesi konusunda Rus tarih anlayışı devam etmekte ve bu anlayış genel eğitim yoluyla bugünkü Kazakistan'da halk arasında yaygınlaştırılmaktadır. Bugün Kazakistan'da Kazakça ve Rusça eğitim veren okullarda okutulan yeni ders kitaplarında bile, Türk düşmanlığı üzerinde kurulu bu Rus anlayışının hâkim olduğu, Sovyet zamanından bu yana dünya tarihi derslerinde Osmanlı ile ilgili okutulan materyallerde önemli bir değişikliğin gözlenmediği söylenebilir.

Mesela Kazakistan'ın Rusça eğitim veren okullarının 7. sınıfı için hazırlanan "Orta Çağ Dünya Tarihi" okul kitabında Osmanlı devletinin Balkanlardaki Slav devletlerine saldırıp onları işgal ettiği, buradaki halklar üzerinde zulüm ve zorbalık yönetimini kurduğu, yönetimindeki halka "sürü" kelimesiyle hitap ettiği, Hıristiyan kiliselerini yasakladığı, eski Slav kültür ocaklarını tahrip ettiği anlatılmaktadır. Kitapta bu zulme karşılık ise Sırp ve Bulgar halklarının milli özgürlük mücadelelerini yürüttükleri belirtilmektedir. Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyetini Rusya'da kalıplaşmış "boyunduruk" kelimesiyle ifade eden kitabın yazarları, Bulgar ve Sırp halklarının nasıl yılmadan "boyunduruğa" karşı mücadele ettiklerini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Bu bilgiler arasında Bulgar ve Sırp'ların Müslüman köylerini basıp yağmalamaları bile adeta haklı çıkarılmaktadır. Buna mukabil aynı sayfalarda Rusya'nın kendi dindaşlarını desteklediği belirtilmiştir.³⁹ Kazakça eğitim veren okullar için yazılan kitaplarda ifadeler biraz yumuşatılmış olmakla birlikte aynı fikirler bu kitaplarda da ileri sürülmektedir. Bu, kitaplarda da Osmanlıların halkı ve özellikle Slavları "sürü" ve "hayvan" olarak gördükleri, halkları ağır baskı altında tuttukları belirtilmekte, buna karşın Slavların milli özgürlük mücadelelerini yürüttükleri, bu mücadelelerin gaddarca bastırıldığı, Türklerin, "hâkimiyetindeki halkların siyasi, ekonomik, medeni ve dini durumlarını" dikkate almadıkları vurgulanmaktadır.⁴⁰ Ders kitaplarında Sovyet zamanından kalma ideolojik yorumlar da azalmasına rağmen korunmuştur.

Kazakistan'ın Kazakça gazetelerinde ve yayınlarında Türkiye hakkında olumlu görüşlere ve sıklıkla rastlanan "Türkler bizim akrabalarımız, kardeşlerimiz" gibi ifadelere rağmen Kazakistan'da Türkiye'ye eleştirel bakışın devam etmesinin en önemli sebeplerinden biri ülkede halen Rus etkisinin devam etmesidir. Rus etkisi kendisini kendi kültürel etkisiyle sürdürmektedir. Hafif nitelikli kitap ve magazinden başka bir şey okumayan büyük bir kitlenin Türkiye hakkındaki bakış açılarının oluşmasına etki eden iki türlü yazılı kaynak bulunmaktadır: Biri okulda öğrendikleri

39 S. Maşimbayev, S.Tortayev, M.Majenova, *Vsemirnaya İstoriya Srednih Vekov. Uçebnik 7 Klasa.*, (Almatı: Atamura, 2003), s. 108-111.

40 Bkz. N. Aldabek, R.Bekiş, K.Kojahmetulı, *Düniye Jüzi Tarihi. 8. Sınıf*, (Almatı: Mektep, 2004), s. 65-72; S. Maşimbayev, S.Tortayev, M.Majenova, *Orta Gasırlardagı Düniye Jüzi Tarihi. Jalpı Bilim Beretin Mekteptin 7-sınıbına Arnalgan Okulık*, (Almatı: Atamura, 2003).

bilgiler, diğeri ise Rusya'dan gelen Rusça eğlence amaçlı yayınlardır. Doğrudan Rusya'da yayınlanmış veya Kazakistan'a yönelik olarak özel baskı yapan Rus gazete ve dergilerinde, Kazakistan'da basılan Rusça yayınlarda, Kazakistan'da piyasada bulunan neredeyse bütün eğlencelik yayınlarda Türkiye ve Türklerle ilgili olarak olumsuz bakış açısı hakimdir. Bu bakış açısı Rusya'da hakim olan kültürün ve tarih geleneklerinin sonucudur. Aynı bakış açısını Rus kanallarında yayınlanan Rus filmlerinde de görmek mümkündür. Kısacası, halen okullarda verilen Türkiye hakkındaki bilgilerin Sovyet zamanından bu yana pek az değiştiği, buna ek olarak Rus kaynaklı bilgilerin de olumsuz Türk imajının oluşmasına kaynaklık ettiği söylenebilir.

Okul derslerinden, filmlerden, edebi kitaplardan ve basın yayından edinilen bilgiler, çoğu zaman insanların bütün hayatları boyunca değişmeyecek olan bir takım algılamaların oluşmasına sebep olmaktadır. Bu algılamalar çoğu zaman şu veya bu konu hakkındaki ciddi araştırmalara ve objektif bilgilere dayanmamaktadır. Bir insanın çocukluğunda bir filmde seyrettiği bir kesit bile belirli bir konu hakkında algılamaların oluşmasına yetmektedir. Dahası, sonradan öğrenilen bilgiler bu kalıcı algılamaların ışığında değerlendirilmekte, kalıplaşmış imajla uyuşmayan bilgileri kabul etmeyen insan beyni yeni bilgileri dikkate almamaktadır. Halen Kazakistan'da Rus kültüründen ve tarihinden gelen önyargıların etkili olması, Kazakistan'daki halkın Türkiye algılamasını etkilemeye devam etmektedir. İç ve dış gelişmeleri basın yayından muntazam bir şekilde takip eden, kitap okuyan, iç ve dış politikayla aktif olarak ilgilenen yerel kanaat önderleri, yönetim ve ekonomi elitlerinin temsilcileri, araştırmacılar, bilim adamları ve gazeteciler üzerinde söz konusu etkinin devam etmesi, bu kesimlerin yaydıkları fikirler ve halkın nazarında sahip oldukları etkileri dolayısıyla daha da önemli bir konudur. Özellikle Türkiye ile ilgili araştırmalar sırasında çoğunlukla Rusça kaynakların kullanılması sonucu, kültürel ve siyasal elitin önemli ölçüde Türkiye'ye yönelik Rus bakış açısının etkisinde kaldıkları söylenebilir. Genel olarak ise Türkiye'de Türkistan incelemelerinin doğrudan Türkistan'dan bilgi alma yoluyla değil de, yoğun bir şekilde Batı kaynaklarının kullanılması yoluyla gerçekleştirilmesi gibi, Kazakistan'da da Türkiye ile ilgili haber ve araştırmalar için tek kaynak olarak Rus ve Batı kaynaklarının kullanılması tehlikeli bir eğilimdir. Bu husus zaten çarpık olan algılamaların kalıplaşmasına yol açmaktadır.

Bağımsızlık döneminde Türkiye hakkında medya organlarında yer alan çok sayıda bilgiye rağmen halkın bir kısmında Türkiye'nin sosyal olarak "modern olmayan Orta Doğu ülkesi" imajı devam etmektedir. Bu imajın ötesinde, Türkiye'ye öncelikle "Müslüman bir ülke" olarak bakışın olumlu mu olumsuz mu olduğu öznenin İslam konusundaki tutumuna bağlıdır. Uzun ateizm döneminden sonra Kazak milli kimliğinin bir bileşeni olarak tekrar devreye giren Müslümanlığa özlem nedeniyle Türkiye'nin "Müslüman bir ülke" imajı Kazak halkının büyük bir kısmı açısından olumsuzluktan ziyade olumluluk taşımaktadır. Diğer taraftan, İslamın "özcü" ve "radikal" yorumları Kazaklar açısından her zaman aşırılık olarak sayılmıştır.

Araştırma kapsamında 1991–2003 yılları arasında Kazakistan'da yayınlanan Rusça ve Kazakça süreli yayınlarda Türkiye konusundaki materyallerin

taranmasından elde edilen bilgilere göre, Rusça ve Kazakça süreli basını arasında, birçok konuda olduğu gibi, Türkiye konusunda da büyük farklılıkların olduğu gözlenmiştir. Kazakistan'da Kazakça ve Rusça yayın yapan basın yayın organları, özellikle toplumsal gelişmeler, Kazakistan devletinin kuruluş esasları ve Kazakistan milli düşüncesinin içeriği konusunda tamamen zıt görüşlere sahiptir. Türkiye konusundaki görüşlerde de basın yayın organları arasında kullanılan ifadelerden bile kendini gösteren önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kazakça yayın yapan medya organlarında Türkiye ve Türkiye Türkleri hakkındaki klişe tanımlamalar "kardeş", "kandaş", "kökümüz bir" şeklindedir. Rusça süreli basınına kıyasla Kazakça süreli basınında Türkiye ile yakınlığı ifade eden yazıların sayısı kıyaslanamayacak ölçüde fazladır. Bu şaşırtıcı değildir; çünkü Kazakistan şartları gereği Kazak dilli basın sadece Kazak kültürünü taşıyan ve Kazakçayı iyi bilen Kazaklara hitap etme durumunda kalırken, Rus dilli basın hem Ruslar, hem birinci dil olarak Rusçayı kullanan Kazaklar hatta Kazakçayı birinci dil olarak kullanan Kazaklar tarafından da okunmaktadır. Daha da önemlisi, Kazak dilli basın yayın organlarında Kazak kültürüyle yetişmiş insanlar çalışmaktadır.

Türkiye'nin Sorunlarıyla İlgili Algılamalar

Sosyo-kültürel düzeyi yüksek kesimler arasında Rus-Sovyet bakışının devam ettiği konulardan birisi Ermeni meselesidir. Genel olarak Kazakistan'da bu konuya ilgi duyulmadığı söylenebilir. Ancak araştırma esnasında yapılan mülakat ve görüşmelerde okuyan kesim arasında eski Sovyet bakışının devam ettiği gözlenmiştir. Bu konuda Rusya'da yaygın olan versiyon temel olarak alınmakta, daha farklı araştırmalara ihtiyaç duyulmamaktadır. Rus kaynaklarının sunduğu bilgiler yaygın bir şekilde kullanılmakta ve sorgulanmadan benimsenmektedir. Kazakistan basınında Ermeni meselesi konusunda Türkiye görüşünü yansıtan bir yazının bile Rus kaynaklarından alınması ilginçtir. Mesela *Nezavisimaya Gazeta* da yayınlanan Ömer Lütem'in Ermeni meselesi hakkındaki makalesinin kısaltılmış tercümesi, *Türkistan* gazetesinde yer almıştır.⁴¹

Rus etkisinin devam ettiği diğer bir konu ise PKK ve Türkiye'deki Kürtler konusudur. Kazakistan'ın milliyetçi aydınlarından Batırhan Darimbet'in de ifade ettiği gibi Kazakistan'da Rusya ve Çin'deki milli özgürlük hareketleri hakkında yazmak hoş karşılanmaz, çünkü kalıplaşmış anlayışa göre Uygurların ve Çeçenlerin mücadeleleri ayrılıkçılıktır. Halbuki Kazakistan basınında Türkiye'deki PKK ayrılıkçılık hareketi sık sık özgürlük hareketi olarak gösterilmektedir. Darimbet, *Ana Tili* gazetesinde ünlü Kürt kökenli Kazakistan vatandaşı Nadir Nadirov ile yapılan ve "Kürt halkının hayali bağımsızlığı" adı altında yayınlanan röportajı örnek vermektedir.⁴²

Kazakistan basınında Türkiye'nin PKK konusundaki görüşüne de sık sık yer ver-

41 "Türkiye men Armeniya Arasındaki Tüytkil", *Türkistan*, 29 Eylül 2001, s.5.

42 Batırhan Darimbet, "Terror Meselesi", *As Türkistan*, Sayı: 2, 1998, s. 8-9.

ilse bile, genel olarak gazetecilerin ve analizcilerin yorumlarında Rus görüşünün etkisi ağır basmaktadır. Bunu yazar ve araştırmacıların kullandıkları kaynaklardan açıkça görmek mümkündür. Bunun yanı sıra, Rusya ve Kazakistan'da PKK konusunda yayınlanmış materyaller karşılaştırılınca böyle bir bağlantının varlığı daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. PKK ve Kürtler hakkında Rus yorumlarının, kalıplaşmış klişelerinin Kazakistan gazeteci ve siyasi yorumcuları tarafından kullanılması dikkat çekicidir. PKK konusundaki Rusya'da kalıplaşan ve Kazakistan araştırmacılarının ithal ettiği bu tür görüşlerden biri, PKK'ya karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin sürdürdüğü operasyonlarda "her aracın mübah görüldüğü" ve bundan dolayı çoğunlukla sivillerin hayatlarını kayb ettikleri, buna rağmen Türkiye'nin ABD'nin müttefiki olmasından dolayı Batı tarafından fazla eleştirilmediği görüşüdür. Tıpkı Rus yorumlarında sık sık rastlandığı gibi, PKK'ya karşı sürdürülen operasyonlar Saddam Hüseyin'in Kürtlere karşı uygulamalarıyla karşılaştırılmakta ve ABD'nin bu konuda ikiyüzlü bir tavır takındığı sonucuna varılmaktadır.⁴³

Yukarıda örnek verilen yorum, Rus enformasyon kaynaklarının etkisiyle Kazakistan kamuoyuna mal edilen yorumlardan sadece biridir. Görüldüğü gibi Türkiye meseleleri konusunda Rus kaynakları kullanıldığında sadece çoğu zaman çarpıtılmış olan bilgilerin alınması değil, tarihten gelen olumsuz Türk algılamasının etkisiyle ortaya çıkmış olan kimi yorumların bire bir alınması da gerçekleşmektedir. Halen Rus kaynaklarının yoğun bir şekilde kullanılmasının doğurduğu bu olumsuzluğunun tekrar tekrar altının çizilmesi gerekmektedir.

Sovyet döneminden farklı olarak bugün Kazakistan'da PKK meselesi konusunda sosyo-kültürel düzeyi yüksek kesimlerin görüşlerini etkileyen sadece Rus kaynakları değildir. Sovyet döneminde merkezi iktidarın desteğiyle Kürtçü olarak yetiştirilen ve bugünlerde PKK'nın etkisi altında bulunan yerel Kürt önderleri propaganda faaliyetlerinde bulunmaktadır. Türkiye'nin Türkistan'a açılmasına paralel olarak Türkiye'den Kazakistan'a çok sayıda PKK yanlısı Türk vatandaşı gitmiştir. Bunların faaliyetleri sonucunda sıradan Kürt kökenli Kazakistan vatandaşları PKK propagandasının etkisinde kalmıştır. Yukarıda bahsi geçen Kürt ileri gelenleri bu etkinin yayılmasına yardımcı olmuşlardır. Yayınlar, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri, kültürel etkinlik görüntüsü altındaki propaganda faaliyetleri gibi araçları kullanan PKK yanlıları, Güney-Doğu Anadolu'daki durumu adeta ABD işgali altındaki Vietnam durumu gibi göstermekte, Türkiye Cumhuriyeti'ni en ağır itham ve hakaretlerle karalamaktadırlar.⁴⁴

Kazakistanlı Kürt ileri gelenlerinin etkisi Kürtler arasındaki propagandanın ötesine uzanmaktadır. Sık sık basında röportajlarıyla ve yazılarıyla boy gösteren PKK

43 Bkz. T.A. Beybolatov, "Kurdskaya Voyna kak Instrument Geopolitičeskoy İgnı", *Sayasat*, Sayı: 12, 1999, s. 82.; M. Asanbayev, "Kurdskiy Vopros Kak Obyekt Mejdunarodnogo Prava", *Yevraziyskoye Soobşestvo*, Sayı: 3 (39), 2002, s. 119.

44 Bu ağır ithamların yoğun bir şekilde yer aldığı "Biz, Kazakistan Kürtleri" adlı, ofset kağıda basılan 556 sayfalık kitap örnek olarak gösterilebilir. Kitap, Abdullah Öcalan övgüsü ve PKK propagandası içermektedir. Nadir Nadirov, *Mi, Kurdi-Kazahstansı*, (Almatı: 2003).

yanlısı Kürt kökenli Kazakistanlılar, diğer Kazakistanlıların da zihinlerini etkilemektedir. Kürtlerle ilgili olarak herhangi bir gelişme olduğunda Kazakistan gazetecilerinin başvurdukları önemli kaynaklardan birisi PKK yanlısı liderler olmaktadır. Dahası Kazakistan Halklar Asamblesinde⁴⁵ de faaliyet gösteren PKK yanlısı Kürt vatandaşlar bu platformu da kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalışmaktadırlar. Bu platform dolayısıyla ve onun dışında da Kazakistan siyasi güçleriyle temasta bulunmaya çalışmakta ve onlardaki PKK'nın halk özgürlük hareketi olduğu yönündeki algılamayı yerleştirmeye çalışmaktadırlar. Şimdiye kadar Kazakistan devleti Türkiye'nin PKK konusundaki hassasiyetlerini göz önünde bulundurmuş, yerel PKK destekçilerine karşı buna uygun politika izlemiş, birçok faaliyetlerini durdurmuştur. Yine de Kazakistan'da uzun süre Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuş Kasım-Jomart'in ifadesiyle PKK'nın Kazakistan topraklarındaki faaliyetleri Türkiye'nin endişelerini dile getirmesinin sebebi olmuştur.⁴⁶

PKK konusunda Rusya haber kaynakları ve PKK yanlısı gruplar yoluyla Kazakistan kamuoyuna mal edilen bilgi ve yorumlar yaygın olsa da, daha farklı bakış açısıyla yazılmış yazı ve yorumların da az olmadığı belirtilmelidir. Gelenekselleşmiş anlayışı aşan bu yorumlar PKK hareketinin gerçek yönleri üzerinde durmakta, PKK'yı terörist ve ayrılıkçı bir hareket olarak tanıtmaktadır. Ancak bu görüşün diğerine göre daha az yaygın olduğu ve etkisinin de daha az olduğu söylenebilir. Bunun önemli sebeplerinden biri, yukarıda açıklanan önyargılı görüşün Sovyet zamanında kalıplaşmış ve hala varlığını sürdüren anlayışlara uygun olmasıdır. PKK'nın görüşünü savunanlar, millet ve azınlık konularında Sovyetler Birliği zamanında kalıplaşmış bazı kavramları kullanmaktadır. Ulus-devlet sisteminden farklı olan bu sistemde her bir etnik grup ayrı bir halk veya millet (*natsional'nost*) olarak sayılmıştır. Dolayısıyla ulus-devletlerdeki millet anlayışı eski Sovyet insanına anlaşılabilir gelmekte, bu husus ise PKK yanlılarının propagandalarında sık sık kullanılmaktadır.⁴⁷

Türkiye'nin yaşadığı diğer sorunlarla ilgili olarak yankılar genellikle sadece akademik basında nadiren de olsa yer almakta, bunların da büyük bir kısmının Rus, buna ek olarak son dönemde de Batı kaynaklarına dayanılarak yazıldığı gözlenmektedir.

Genel Değerlendirme

Beş yeni Türk Cumhuriyetinin kurulmasından bu yana on beş yıldan fazla bir sürenin geçmesine, yoğun ekonomik ilişkilere, insan hareketliliğine, devlet ve sivil toplum kuruluşları düzeyinde kültürel alanda düzenlenen faaliyetlere rağmen, halen

45 Kazakistan Halklar Asamblesi – Kazakistan'da yaşayan çeşitli etnik grupların devlet organları ile teması sağlayan bir platformdur.

46 Tokayev, *Pod Svyagom Nezavisimosti...*, s. 513.

47 Bkz. Nadir Nadirov, *Mi, Kurdi-Kazahstansı*, (Almatı: 2003); K. Mirzoyev, "Kurdi i Kurdistan", *Yevraziyskoe Soobşestvo*, Sayı: 3 (39), 2002, s. 65-66.

Türk ülkelerindeki halkların birbirini iyi tanımadıkları ortadadır. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle kurduğu ilişkilerin özellikle ilk yıllarında, söz konusu halkların ve bu halkların önde gelenlerinin Sovyet döneminde Türkiye karşıtı propagandaya maruz kaldıkları göz önünde bulundurulmamıştır. Sovyet yıllarında özellikle genel eğitim ve basın yayın yoluyla Türkiye hakkında olumsuz propagandanın etkilerinin bir günde yok olması mümkün değildir. Bu etkiler halen de sürmektedir. Rusya ve yeni süreçte başlayan Batı kültürel etkisinden dolayı Türk Dünyası'nda Türkiye'nin imajı zarar görmeye devam etmektedir. Ancak, öte yandan, toplum bilinci de değişmeye devam etmektedir. Sovyetler Birliği yıkılırken yaşanan bilinç buhranı bu anlamda Türkiye imajının düzelmesi bakımından önemli bir fırsat yaratmış, Türkiye ile ilgili birçok olumsuz önyargı ve bilgi bu dönemde yok olmuş veya sarsılmıştır. Daha sonraki süreçte yeni dönemin getirdiği yeni algılamalar ortaya çıkmaya başlamış, ilişkilerin gelişmesiyle paralel olarak Türkiye hakkındaki bilgi akışı önemli ölçüde genişlemiştir.

Sovyet zamanında yasaklı olan ve Kazak halkından gizlenen Kazak aydınlarının edebi ve fikri mirası bugün halka iade edilmekte, devrimden önce yayınlanan Kazak basını, Stalin zamanında yok edilen aydınların eserleri tekrar yayınlanmakta, bu aydınların hayatları, faaliyetleri ve eserleri incelenmektedir.⁴⁸ Bunun dışında Kazak tarihiyle ilgili olarak yeni tarih tezleri oluşturulmakta, bu kapsamda Kazak Hanlığı öncesi Türk tarihi incelemeleri artmakta, tarihteki Türk devletleriyle ve Türk şahsiyetleriyle alakalı olarak popüler kitaplar yayınlanmakta, ortak Türk tarihine olan ilgi artmaktadır.⁴⁹ Kazak dünya görüşü ve bu kapsamda Kazak tarih tezleri oluşurken eski ve yeni anlayışların çatışmasından doğan zihin karışıklığı devam etmektedir. Bir yandan milliyetçi Kazak aydınları fikirlerini açıkça ifade etme hürriyetine kavuşurken, diğer yandan sömürge geçmişi ve dünyadaki yeni konjonktür de fikri tartışmaları etkilemektedir. Türkiye ile derin işbirliğinden yana olan Kazak aydınları yayın yaptıkları süreli basın organları aracılığıyla kendi çabalarıyla Türkiye edebiyatını ve tarihini tanıtmaya çalışmaktadırlar.⁵⁰ Kazakça basında Türkiye'yi geniş olarak tanıtan, Türkiye ile ilgili olarak olumlu materyallerin yayınlanmasını sağlayan ve Türkçü bakış açısını paylaşan Kazak milliyetçilerinin Türkiye'ye ve Türkiye Türklerine besledikleri yakınlık tutumları kimilerine göre fazla hayalcidir.⁵¹ Türkiye ve Kazakistan arasında stratejik işbirliğinin kurulmasının Kazakistan'ın yararına olacağını düşünen bu aydınlar Türkiye'nin Kazakistan'da daha iyi tanınması için çaba sarf etmektedirler. Bu çalışmada Türkiye imajını olumsuz olarak etkileyen yayınlar ve görüşler üzerinde durulmasına rağmen, bağımsızlıktan bu yana Kazakistan'da Türkiye ile ilgili yayınlanan materyaller içerisinde olumlu imaj

48 Bu çerçevede 1998'de Mustafa Çokay'ın, 2002'de Mirjakup Dulat'ın, 1998'de Turar Riskulov'un, 2003'te ise Magjan Jumabayev'in bütün eserleri basılmıştır.

49 Özellikle L. N. Gumilyov'un eserlerinin ve Türkiye'de de yayınlanmış Murat Adji'nin eserlerinin Kazakistan'da okuyan kesim arasında popüler hale gelmesi kayda değer bir gelişmedir.

50 Kazakistan süreli yayınlarında Türkiye'yi tanıtıcı bilgilerin büyük bir kısmının tercümesini Ahıska Türkü kökenli Fadli Ali yapmaktadır.

51 Sultan Akimbekov, "Naş Starşiy Brat iz Stambula", *Kontinent*, Sayı: 23, 27 Kasım-10 Aralık 2002, s. 20.

doğuracak yayınların daha fazla olduğu belirtilmelidir. Özellikle Kazak dilli basında Türkiye ile ilgili yazılan çoğu yazıda Kazaklar ve Türkiye Türkleri arasındaki kardeşlik vurgulanmaktadır. Daha da önemlisi bu yaklaşım resmi yayın organlarında da geniş olarak kullanılmaktadır.

Rus kültürel etkisi bir tarafa, yeni dönemde Türkiye imajını olumsuz olarak etkileyen başlıca etken, Kazakistan'a çalışmaya giden kimi işçi ve işadamlarının olumsuz davranışları olmuştur. Bu davranışların kişisel bozuklukların ötesinde yapısal olmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır: Türk işçilerinin Türkiye'ye nazaran daha düşük ortalama gelir seviyesine sahip olan Kazakistan'da statü değişikliği yaşamaları, Türkiye'deyken bireysel davranışları sınırlandıran toplumsal baskının kalkmış olmasının verdiği rahatlık, Türkiye'ye nazaran daha serbest kadın-erkek ilişkilerinin verdiği kültür şoku. Diğer taraftan Türk işçi ve işadamlarının kimi Kazakistanlılardan ve devlet görevlilerinden gördükleri olumsuz muamele de, söz konusu Türklerin gözünde Kazakistan ve Kazak imajını olumsuz etkileyebilmektedir. Kazakistan hakkında hiçbir olumlu izlenime sahip olmayan ve ülke hakkında herhangi bir şekilde bilgilendirilmemiş olan bazı Türk vatandaşları, kendi içlerine kapanmakta, Kazakistan ve özellikle Kazaklar konusunda sadece olumsuz düşünceler taşımaktadır.

Son dönemde ekonomisi hızla gelişmeye başlayan Kazakistan'da yaşanan gelir adaletsizliği, alt gelir grubunda artan hoşnutsuzluğa sebep olmaktadır. Her yerde haksızlıkla karşılaştığını düşünen dar gelirli Kazakistanlılar, Türk şirketlerinde de çalışmaktadır. Bu kişilerin uğradığı veya uğradığını düşündüğü haksızlıklardan dolayı tepkileri daha da artmaktadır. Söz konusu kişilerin sosyo-ekonomik durumlarından doğan tepkileri çok kolay bir şekilde yabancı vatandaşlara yansıtılabilmekte, bununla kalmayarak işyerinde edindikleri olumsuz algılamalar genelleştirilmekte, basın ve kişisel temaslar yoluyla halka mal olmaktadır. Bugün gelinen noktada Kazakistan'da birçok Türk işletmesinde hem yönetim ve Kazak işçileri arasında, hem de Kazak ve Türkiyeli işçiler arasında problemler bulunmakta ve bunlar zaman zaman basına yansyarak halktaki olumsuz Türk ve Türkiye imajını desteklemektedir.

Türk işverenleri ve işçileriyle Kazakistan vatandaşları arasında genel olarak son derece olumsuz ilişkiler mevcuttur. Bu olumsuz ilişkiler basit bir kültürel uyumsuzluğun ve ekonomik problemlerin çok ötesindedir. Türk şirketlerinde çalışan Kazak işçileri sadece ücret adaletsizliğinden değil, genel olarak hor görülmeyle yakınlıktadır. Buna karşılık Kazakistan'da çalışan Türk işçileri Kazakistan'da Türklere karşı güçlü önyargıların varlığından bahsetmektedir. Bu konuda ayrıntılı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu aşamada iki tarafın birbirine olan davranışlarında önyargının önemli bir rol oynadığı ve bu önyargıların arka planında karşısındakinin yeterince "uygar" (eğitilmiş, kendi işinde uzman, iş disiplinine sahip olan vb.) olmadığına yönelik kalıplaşmış görüşlerin bulunduğu tahmin edilebilir. Bu aşamada bu karşılıklı olumsuzluğun doğrudan engellenmesi mümkün gibi görünmese de, halkların birbirinin kültürünü, sanatını ve tarihini yakından tanımaları ve iki tarafta karşılıklı olumlu yayınların ve bilgilendirme çalışmalarının yapılması, uzun vadede olumsuz imajların yerine olumlu imajların yer almasını sağlayabilir.

Burada önemli olan sürekli ve doğrudan, aracısız bir bilgi akışının sağlanmış olmasıdır. Kısa vadede ise Türkiye'nin atabileceği adım, insani dolaşımın kontrol altına alınmasıdır. Bu anlamda bölgede çalışan Türk işadamlarının Türkiye'yi temsil ettikleri bilincinde olmaları gerekmektedir. Şirketler bu bilinci taşıdıkları takdirde, çalışanlarını kontrol altına almaları, kaçak işçi çalıştırmamaları ve çalışanlarını Kazakistan'da tepki toplayabilecek davranışlardan men etmeleri mümkün olabilecektir. Ayrıca Kazakistan içerisinde bazı ülke, şirket ve grupların bilinçli bir şekilde ortaya çıkan olumsuzlukları kullandıkları da unutulmamalı, ortaya çıkan olumsuzlukların her şeyden önce Türkiye'ye zarar verdiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Algılamanın Türkiye kültür politikasıyla bağlantılı olan kısmına gelirsek, burada aslında en önemli konu, okul müfredatındaki tarih dersi kapsamında okutulan derslerin hala değişmemiş olmasıdır. Diğer taraftan, Türkiye'de Türkistan ve Kafkasya konusundaki bilgilerin halen büyük ölçüde Batı haber ajansları aracılığıyla elde edilmesi ve bazen gerçeğe aykırı bilgileri içermesi de şaşırtıcı ve üzücüdür. Burada iki tarafta da büyük bir ihmal bulunmaktadır.

Esasında bahsedilen tarih kitapları Türkiye tarihi konusunda taraflı ve olumsuz yönde abartılmış görüşleri sunmakla kalmamakta, Türk insanının seciyesi konusunda çocukların beyinlerine olumsuz algılamalar kazımaktadır. Bahsedilen satırları okuyan bir çocuğun Türkler hakkında edindiği izlenim Türklerin "gaddar", "yayılmacı", "işgalci" insanlar olduklarıdır. Bu gerçek iyi kavranırsa, Türkiye'nin Türkistan'daki yayılmacı emelleri konusundaki algılamanın hangi altyapı bilgileriyle desteklendiği, neden insanların Türkiye'nin yayılmacı olduğuna, Türkiye Türklerinin Türkistan'ı sömürmeye geldiklerine bu kadar kolay inandıkları da anlaşılacaktır. Bir insan herhangi bir ülke konusunda çeşitli algılamalara sahip olabilir. Keza, bir insan Türk mallarının kaliteli olduğunu, Türkiye'nin tatil için mükemmel bir seçim olduğunu, Türkiye'nin ekonomik olarak gelişmiş olduğunu ve Türk liselerinin iyi eğitim verdiğini, aynı zamanda ise Türkiye Türklerinin faydacı ve sömürgeci olduğunu da düşünebilir. İşte esas olan bir milletin seciyesi hakkındaki bu imajdır. Bu imajdan hareketle ülke ve bu ülkenin politikası konusundaki imajlar da oluşur. Üstelik seciye hakkındaki imaj insanın beyninde iyice yerleştiyse, insanın algılama biçiminden dolayı bu imajı yanlışlayan yeni bilgiler fark edilmeden elenir, bu imajı destekleyen bilgiler ise imajın daha da pekişmesine yol açar. İmajların halkın çoğunda kalıcı ve köklü bir biçimde değişmesi için çok uzun bir süre içerisinde eski imaja karşı çıkan sürekli bir bilgi akışı, - ki bu bilgi akışının içerisinde okullarda okutulan tarih derslerindeki bilgiler, kültür ve sanat yoluyla iletilen anlayış ve bilgiler önemli rol oynar - çocukluktan yeni bilgileri alan insanların yetişmesi, yani kuşakların değişimi; ya da Sovyetler yıkılırken olduğu gibi kamuoyunun bir güven bunalımı yaşayarak eski dönemde edinilen bütün bilgilerin yanlış olduğuna inanması gerekmektedir.

Türkiye devlet kurumlarının ve sivil toplum örgütlerinin Kazakistan ile yürüttükleri kültürel ilişkilerin etkisini belirleyebilmek güçtür, ancak örnek olarak verilen tarih kitaplarındaki bilgiler bu etkinin halen çok yetersiz olduğu yönünde bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Her ne kadar Türkiye'nin bölge politikasının

ilk beklendiği kadar etkili olmaması konusunda Türkiye'nin yetersiz mali gücü sebeplerden biri olarak gösterildiyse de, Türkiye'nin sorununun esas olarak izlediği politikaların etkin olmayışından kaynaklandığı söylenebilir. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle kültürel alandaki çalışmalar için harcadığı para hiç de küçümenecek miktarda değildir. Ancak bir yığın konferans ve gezinin yanı sıra ayrılan bütçenin daha çok karşılıklı tercüme, yayın, film yapımı ve gösterimi gibi bilgilendirme faaliyetlerine harcanması daha yararlı olabilir. Ayrıca, bu faaliyetler proje usulü ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının yardımıyla yürütülebilir. Kültürel alandaki faaliyetleri etkinleştirmek açısından aşağıdaki faaliyetlere özel önemin verilmesi gerektiği kanısındayız:

1. Gelinen aşamada başta Kazakistan olmak üzere Türkistan bölgesinde ve genel olarak Avrasya'nın genelinde dil, kültür, tarih, sanat gibi alanlarda Türkiye'nin tanıtımını yapacak kültür merkezlerinin kurulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bugün Türkistan bölgesinde bölgede çıkarları bulunan neredeyse her ülkenin bu tip merkezlere sahip olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla Türkiye'yi tanıtıcı kültür merkezlerinin öncelikli olarak Türk Cumhuriyetleri'nde kurulması için çalışmalar hızlandırılmalıdır. (Türkiye ve Azerbaycan arasındaki dil engelinin olmadığı göz önünde bulundurularak, Azerbaycan'da kurulacak olan böyle bir merkezin bünyesinde bir kitap satış mercininin kurulması da düşünülebilir.)

2. Bölgeye televizyon yayını yapmak gibi önemli bir faaliyet gerçekleştirmiş olan Türkiye, özellikle Kazakların ve Kırgızların Türkiye Türkçesini bir günde kolayca anlayamayacakları gerçeğini göz ardı etmektedir. Türkiye Türkçesinde yayında ısrar etmek yerine, Kazakça, Kırgızca, hatta gerekirse Rusça yayınların önemli faydaları bulunmaktadır. Bu yayınlar sayesinde Türkiye kendisini doğrudan anlatma fırsatını yakalar, çalışmada anlatılan yabancı etkileri bertaraf etmek için önemli bir araca sahip olur. Bu yüzden TRT Türk (TRT Avrasya) kanalının bölgeye yönelik yaptığı yayınların bir kısmında (mesela filmler ve haberlerde) hiç olmazsa alt yazılı olarak yerel dillere, hatta gerekirse (kolaylık ve izleyici kitlesinin genişletilmesi açısından) Rusçaya çevirinin yapılması gerekmektedir. Buna ek olarak TRT Türk kanalının bölge insanının ilgisini çeken yayın politikasını uygulamadığı kavranmalıdır. Bu kanalın yerel dillerde ve Rusça yayın yapma zorluğu ve Türkistan'da Türk pop şarkıcılarının popülaritesi göz önünde bulundurularak, Türkçe pop müziği yayını yapan bir kanalın kısa sürede etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda zaten mevcut olan Türk müzik kanallarından bir tanesinin yerel kablo sistemlerine girmesi için çalışmalar yapılabilir.

3. TRT Türkiye'nin Sesi" radyosu yerel radyo kanallarından (FM olarak yayın yapan yerel radyolardan yayın saati kiralama yolu ile) yayınlanmadığı sürece, bu radyo kanalından verimin alınmayacağı anlaşılmalıdır. Buna ek olarak sırf Türkçe müzik yayını yapan yerel radyo kanallarının kurulması için çalışmalar yapılabilir.

4. "Deli Yürek" dizisinin Kazakistan'ın en büyük kanallarından biri olan Habar'da Kazakça olarak yayınlanması, bir yıl içerisinde Kazakistan'da Türkiye'nin tanıtımı konusunda TRT Avrasya'nın on yılda yapamadığını yapmıştır. Akabinde Kazakistan'da yayınlanan bazı Türk dizilerinin halkta beğeni topladığı kaydedilme-

lidir. Buradan yola çıkarak Türk sinema filmi ve televizyon dizilerinin Kazakistan'da ve genel olarak Türk Cumhuriyetleri'nde ve bütün Avrasya coğrafyasında daha geniş düzeyde tanınması yönünde çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu amaçla bazı ülkelerin uyguladıkları düşük fiyatla paket program verme yöntemi veya karşılıklılık esasına göre devlet televizyon kanalları arasında anlaşmaların yapılması uygun olabilir.

5. Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında karşılıklı tercüme faaliyetlerine hız verilmesi ve bu konuda devlet desteğinin sağlanması gerekmektedir. Türkiye dahil bütün Türk Cumhuriyetleri'nin birbirinin edebi eserlerini tanınması, halklar arasındaki ılımlı ilişkilerin temelini oluşturabilir. Bu amaçla Türk Kültür Bakanlığı'nın bütün dünyaya yönelik olarak yürüttüğü çeviri projesinden ayrı olarak, sadece Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik olarak özel bir programın hazırlanması gerekmektedir. Bu faaliyetlerin Türk Cumhuriyetleri ile bir işbirliği çerçevesinde yapılması daha da olumlu bir gelişme olurdu. Bunun sonucunda bütün Türk devletlerinde birbirinin edebi mirasının tanınması, hatta bunların geniş bir şekilde genel eğitim yoluyla tanıtılması istenir bir gelişme olurdu. Daha önce yapılan Ortak Edebiyat Projesi'nin bu anlamda başarıya ulaşamadığı kaydedilmelidir. Edebi eserlerin dışında tarihi eserlerin ve genel olarak bilimsel literatürün karşılıklı çevirisi de önem kazanmaktadır. Bu konu, kendi doğal akışına bırakılmayacak kadar önemlidir. Bu faaliyetler yapılmadığı sürece Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri birbirileri ile ilgili olarak – ister Batı kaynakları isterse Rus kaynakları olsun - başkalarının dünya görüşlerine göre yazılmış olan eserlere mecbur kalmaya devam edecektir.

6. Öğrenci projesinden verimin sağlanması için çalışmalar devam ettirilmeli, Kazak öğrencilerinin Türkiye'de yaşadıkları kültürel uyum problemlerinin giderilmesi için çalışmalar yapılmalı, ülkelere döndükten sonra öğrencilerin dernekleşmesi desteklenmelidir. Mesele daha genel olarak ele alınırsa, Türk Cumhuriyetleri ve halklarına yönelik olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın yürütmeye devam ettiği öğrenci projesinin iyileştirilmesi konusunda çalışmalar yapılmalıdır. Söz konusu proje konusunda bugüne kadar birkaç çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan da faydalanılarak projede yaşanan aksaklıklar giderilmelidir. Devlet faaliyetlerinin ötesinde öğrencilerin sorunlarıyla alakalı olarak özellikle sivil toplum kuruluşlarının etkili olabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Söz konusu durum sadece Türkiye'de okuyan Türk soylu öğrencilerle ilgili olarak değil, Batı ülkelerinde okuyan Türk soylu öğrenciler açısından da önemlidir. Batı ülkelerinde okuyan Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri öğrencileri arasındaki kültürel etkinlik bazındaki işbirlikleri ilgili sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenirse, Türk Dünyası'nın gençleri arasındaki iletişim kopukluğuna bir katkıda bulunmuş olacaktır.

7. Kazakistan ve diğer cumhuriyetlerin lise kitaplarında Türkiye konusunda mevcut olan olumsuz bilgilerin düzeltilmesi için son derece dikkatli bir şekilde çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda "Ortak Tarih" projesinin daha dar anlamda canlandırılması, ilk aşamada Osmanlı ve Türkiye tarihi konusunda çeviri yoluyla objektif bilgilerin tanıtılması öncelikli konu olmalıdır. Buna karşılık Türkiye'deki okullarda Türk Cumhuriyetleri ile ilgili verilen bilgilerin genişletilmesi

ve kültürlerinin daha kalıcı bir şekilde tanıtılması için çalışmalar yapılmalıdır. Okullardaki Nevruz kutlamaları bunun için iyi bir fırsat sunmaktadır.

8. Türkiye ve Türk Dünyası arasında sağlıklı ilişkilerin kurulması için doğrudan iletişimin önemi ortadadır. İletişim halen üçüncü (Batı veya Rusya) ülkelerin haber ajanslarının ve bilgilendirme kaynaklarının etkisinde bulunmaktadır. Ayrıca gerçekten etkili bir kültür politikası için sadece Türk Cumhuriyetleri'nde Türkiye konusunda objektif bilgilerin verilmesi yetmez, Türkiye'de de Türk Cumhuriyetleri konusunda doğru bilgilerin verilmesi önemlidir. Bu bağlamda karşılıklı olarak haber ajansları, devlet televizyon ve radyo kurumları arasında yaygın bir işbirliğinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Başarılı bir kültür politikası için Türk Cumhuriyetleri'nde Türkiye'yi yanlış tanıtan yayınların engellenmesi yönünde çalışmalar önem arz etmektedir. Öte yandan, Türkiye'de de diğer Türk halklarını yanlış tanıtan yayınların engellenmesi gerekmektedir. Örneğin, Kazakistan ile ilişkilerine önem veren Rusya ve Ukrayna gibi ülkeler, Kazakistan'ı yanlış tanıtan ABD kaynaklı "Borat" filminin ülkelerinde gösterimini yasaklamıştır. Benzeri bir uygulama, somut bir şekilde Türkiye'nin Kazakistan'a önem verdiğinin göstergesi olabilir ve Türkiye'nin imajına katkıda bulunabilirdi. Eğer Türkiye'nin "bir adım önde" olması gereken alanlar varsa, bu alan Türkiye ve Türk Dünyası arasındaki kültürel ilişkilerdir.

9. Özellikle siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında Türkiye'de Türk Dünyası ile ilgili çalışan uzmanların büyük bir kısmının halen İngilizce ve son dönemde Rusça literatürün etkisinde kaldığı gözlenmektedir. Aynı durum Türk Cumhuriyetleri'nde de mevcuttur. Türkiye'de Türk Dünyası araştırmaları konusunda uzmanlaşmış kadroların yetiştirilmesi, bunların doğrudan Türk Dünyası'nın çeşitli yerlerinde çalışmalarda bulunmaları için devlet burslarının sağlanması önemlidir. Bütün Türk Dünyası'nda bilimsel çevreler arasındaki iletişim kopukluğunun giderilmesi için gerek resmi düzeyde, gerekse üniversiteler ve araştırma merkezleri düzeyinde yürütülen faaliyetlerin daha koordineli ve verimli hale getirilmesi gerektiği kaydedilmelidir. Bu amaçla Türk Dünyası'nın birkaç bölgesinde veya başlangıç olarak Kazakistan veya Özbekistan'da bir Sosyal Bilimler Enstitüsü kurulmalıdır. Bulduğu ülkeyle ilgili bilimsel araştırmaları yürütecek olan böyle bir enstitünün kurulması, hem Türkiye'nin Türk Dünyası'ndaki prestijini hem de Türk Dünyası konusundaki bilgi birikimini artırmış olacaktır. Örnek olarak Fransız enstitülerinin çalışmaları ele alınabilir.

10. Türk Cumhuriyetleri'nden Türkiye'ye yönelen turist akımının Türkiye'nin olumlu yönden tanıtılması açısından önemli bir etkisi olmuştur. Bu anlamda Türkiye'deki turist rehberlerinin eğitilmesi özel bir anlam taşımaktadır. Zira Türkiye'nin tarihi, kültürü, etnik yapısı vs. konusunda olumsuz ve yanlış bilgiler verebilen eğitimsiz rehberler Türkiye'nin tanıtımına zarar getirmektedir.

11. Türkiye'nin kültür politikasının gerçekleştirilmesinde STK'ların önemli bir rol oynadığı ve bu rolün artma potansiyelinin bulunduğu kaydedilmelidir. Daha koordineli çalışmalar için Türk Dünyası'nda faaliyet gösteren STK'lar ve devlet arasında etkili işbirliği mekanizmaları kurulmalıdır. Türk Cumhuriyetlerinde iş yapan Türk iş adamlarının desteğiyle internet yayını başta olmak üzere tarafları bir-

birine yaklaştıran çeşitli faaliyetlerin yapılabileceği bilinmelidir.

12. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine yönelik kültür politikasının Türkiye'nin Türkistan vizyonu ile uyumlu olması gerektiği unutulmamalıdır. Bu vizyon ise Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının pekiştirilmesine, Türkistan'ın güvenli ve istikrarlı bir bölge olmasına dayanmaktadır. Buna göre bölgedeki kültürel entegrasyon çalışmalarına destek verilmeli, Türk Cumhuriyetlerinin milli kültürlerini geliştirme çabalarına arka çıkılmalıdır. Özellikle Rusça'nın halen etkili olduğu Kazakistan ve Kırgızistan'da, sırasıyla Kazakça ve Kırgızca'nın kullanımının yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmak, bölgede Türkiye'nin prestijinin artmasına yardımcı olacaktır. (Örneğin, Kazakistan'da kurulabilecek Türkçe pop müzik radyo kanalının sunum dilinin Kazakça olarak belirlenmesi veya Türkiye'nin Sesi radyosunun Kazakça yayınının yerel kısa dalga radyosunda yayınlanması, çeviri yoluyla Kazakça bilimsel literatürün genişletilmesi, Kazakça internet sitelerinin yaygınlaşması için TİKA'dan desteğin sağlanması gibi.) Bölgenin kültürel entegrasyonuna yönelik faaliyetler bağlamında maddi destek sağlanabileceği gibi, Türkiye Türkçesinde ve yabancı dillerde yazılmış olan ve bölgede entegrasyona yardımcı olabilecek tarih eserlerinin çevirisine başvurulabilir.

13. Türkiye ve Türk Dünyasının halklarını birbirlerine yaklaştıracak kültür politikalarının iki taraflı olması gerektiği unutulmamalıdır. Bu anlamda Türkiye içerisinde olumlu bir Türk Dünyası imajının oluşturulmasına devam edilmeli, bu yöndeki çalışmalar derinleştirilmeli ve kurumsallaşmalıdır. Bu amaca yönelik olarak Türk Cumhuriyetleri'nin televizyon kanallarının kablo yayınına katılması için çalışmalar yapılabilir. Türk televizyonlarında (en azından TRT'de) Türk Cumhuriyetleri ile ilgili olarak yabancı ajansların verdiği bilgilere ek olarak doğrudan bölgeden edinilmiş bilgilere yer verilmesi, folklorik bilgilerin ötesinde Türk Cumhuriyetleri'nde halkın günlük hayatının tanıtılmasına yönelik programların yapılması önem kazanmaktadır. Türkiye'yi ve Türk Cumhuriyetleri'ni birbirine yaklaştıracak kültürel faaliyetlerin potansiyelinden (örneğin Nevruz kutlamaları) halen yeterince faydalanılmadığı kaydedilmelidir.

Sonuç itibarıyla özel olarak Kazakistan'da ve genel olarak Türk Cumhuriyetleri'nde Türkiye ve Türklerin halen yeterince tanınmadığı kavranmalı, hem eski dönemden gelen hem de yeni dönemde oluşan olumsuz algılamaların giderilmesi için uzun vadeli imaj çalışması yapılmalıdır. Türkiye'nin imajının iyileştirilmesi ve bu bölge ile güçlü bağlar kurulması gibi amaçların hepsi, daha büyük bir amacın parçası olarak bir anlam ifade etmektedir. Eğer Türkiye Cumhuriyeti gelecekte bu bölgedeki ülkelerden biri olan Kazakistan ile kalıcı ve sağlam bir ilişki kurmak istiyorsa, bunun alt yapısını oluşturacak ikincil projelerin hepsini birbirini tamamlayacak şekilde planlamalı ve hayata geçirmeye çalışmalıdır. Yoksa daha üst ve genel bir amaca hizmet edeceği düşüncesi olmadan, yalnızca Türkiye'nin imajının iyileştirilmesi amacı ile yapılacak faaliyetlerin etkisi tartışmalı olacaktır. Diğer bir ifadeyle Türkiye, Türk Dünyası'na yönelik kültürel politikasını geliştirmeden önce Türk Dünyası ve Türkistan stratejisini gözden geçirmelidir. Bugün bölgede faaliyet gösteren belli başlı bütün devletlerin bölgeyle ilgili strateji geliştirdikleri gözlenmektedir. Türkistan bölgesiyle derin bağları bulunan bir

Türkiye'nin Türkistan'daki tek çıkarının ekonomik konular olamayacağı gerçeği kavranmalıdır.

Bugün Türkiye Türkistan bölgesinde çoğunlukla işadamları ve işçileriyle temsil edilmeye devam etmektedir. TİKA aracılığıyla kalkınma konusunda yardım ve destek programları devam etse de, bu faaliyetler birçok ülkenin çok sayıda fon, sivil toplum kuruluşu ve yardım amaçlı kuruluşun faaliyet denizi içinde boğulmaktadır. Diğer taraftan bölgede Türkiye'nin tamamen çıkarıcı amaçlarla faaliyet gösterdiği ve diğer yabancı yatırımcılarla birlikte Türkistan halklarını sömürdüğü imajı yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Halbuki, gerçekte, bölgede sırf bencil çıkarılara dayalı olmayan ilgiye sahip olan bir ülke varsa, o da Türkiye'dir. Elbette bütün devletler öncelikle çıkarlarıyla ilgilenerler. Bu çerçevede 1990'lı yıllarda kardeşlik söyleminin dış politikanın aracı olarak kullanılmaya çalışıldığı söylenebilir. Ancak bu, Türk toplumunda (veya en azından toplumun önemli bir kısmında) genel olarak Türk Dünyası'na ve özel olarak tarihi Türkistan bölgesinin halklarına karşı beslenen sıcak duyguların gerçekten mevcut olduğu gerçeğini gölgeleyemez. Türkistan'daki yabancı faaliyetlerden farklı olarak, siyasi, kültürel, eğitsel ve akademik alanlarda çok sayıda Türk ve Türk sivil toplum kuruluşu tamamen ortaklık ve akrabalık duygusundan hareketle bir art niyet olmadan Türk Dünyası konusunda faaliyet göstermektedir. Aynı şekilde Türkistan bölgesinin bütünleşmesi konusundaki çalışmalar ve planlar Türkiye'nin devlet çıkarlarından bağımsız olarak, sırf Türk Cumhuriyetleri'nin faydasına olacağı düşüncesiyle Türk toplumunun önemli bir kısmının ilgisine sebep olmaktadır. Sorun, bu ilginin dış politika içerisinde ifade edilmesidir.

Esasında bugün "benzerlik zemini" ve "romantizm" olarak küçümsenen yaklaşım ve duygular, bütün Türk Dünyası'nda kısa dönemli iniş ve çıkışlara meydan vermeyecek, konjonktürden etkilenmeyecek ilişkileri ortaya çıkarabilir. Bu ilişkilerin özü sadece uyuşan çıkarlar değil, toplumlar arasındaki ortak kimliğin paylaşılmasından doğan ortak çıkarlar olabilir. Yakın tarihte ulus-devletler arasında meydana gelmiş işbirliği örneklerine baktığımız zaman, bunlardan en başarılı olarak sayılan AB'nin bile ortak kimlik ve çıkarlarının oluşmamasından dolayı önemli zorluklar yaşadığı gözlenmektedir. Bu zorluklar AB'nin ortak dış politika oluşturmasına ve AB ülkelerinin birçok konuda birbirlerine zıt politikalar izlemesine yansımaktadır. Ortaklık konusundaki fikirler ve algılamalar halka inmediği ve dolayısıyla toplumlar tarafından benimsenmediği sürece, işbirliğinin her zaman sınırlı ve sorunlu olduğu anlaşılmalıdır. Ancak tarihten gelen bu ortaklık sağlıklı işbirliği için bir zemin olabileceği gibi, ortaklık duygusunun toplumlar tarafından anlaşılması adına uzun vadeli faaliyetler gerçekleştirilmeden resmi yetkililerin açıklamalarında sakız edilmesi, sağlıksız bir işbirliğine de sebep olabilir.

Birçok devlet arasındaki ilişkiler için kullanılan "stratejik işbirliği" kavramı gerçekte çok nadiren var olan bir olgu olmasına rağmen, bu olgunun temelinde salt çıkar birliği değil, bu ortak çıkarların ve aynı zamanda derin tarihi ve kültürel bağların mevcut olduğuna dair güçlü bir inanç yatmaktadır. (Bugünkü dünyada bu tür ilişkilerin en iyi örneği olarak ABD ve İngiltere arasındaki işbirliği gösterilebilir.) Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında benzer türden bir işbirliğinin kurulması için de aslında sağlam tarih, köken, dil ve din bağları bulunmaktadır. Ancak diğer halk-

ların deneyimlerinin de gösterdiği gibi (örneğin Slavlar) stratejik işbirliği için bu tip bir ortaklık zemininin objektif gerçekliği yeterli değildir. Bu ortaklık zemininin onu paylaşan halklar arasında da bilinmesi ve önemsenmesi, yani söz konusu akra-balığın sübjektif gerçekliğinin de oluşması gerekmektedir. Türkistan konusunda diğer ülkelere nazaran Türkiye'nin gerçekten de kültürel avantajı bulunmaktadır; ancak bu avantaj "Tanrı vergisi" olarak değil, işlenmesi ve geliştirilmesi gereken bir sorumluluk olarak algılanmalıdır.

KAYNAKÇA:

- Abazov, Rafis, *Practice of Foreign Policy Making: Formation of Post-Soviet Politics of Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan*, Final Report, 1998; (<http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/abasov.pdf>).
- Abenov, Ye., Spanov, M., Permetov, S., "K Probleme Natsionalnoy Bezopasnosti Kazahstana", *Yevraziyskoe Soobşestvo*, Sayı: 4(20), 1997.
- Abiyeysova, N.Ş., "Turtsiya-Tsentrlnaya Aziya: Vçera i Segodnya", *Kazahstan-Spektr*, Sayı: 3 (25), 2003.
- Akimbekov, Sultan, "Naş Starsiy Brat iz Stambula", *Kontinent*, Sayı: 23, 27 Kasım-10 Aralık 2002.
- Aldabek, N., Bekiş, R., Kojahmetuli, K., *Düniye Jüzi Tarihi. 8. Sınıp*, (Almatı: Mektep, 2004).
- Aras, Bülent, "Turkey's Policy in the Former Soviet South", *Turkish Studies*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2000.
- Asanbayev, M., "Kurdskiy Vopros Kak Obyekt Mejdunarodnogo Prava", *Yevraziyskoye Soobşestvo*, Sayı: 3 (39), 2002.
- Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Rusya-Ukrayna Araştırmaları Masası, *Rus Toplumunda Değişen Süreç İçerisinde Değişen Türk Algılaması*, yayınlanmamış araştırma, (Ankara: ASAM, 2001).
- Bekbolatov, Jetpisbay, "Kazakistan-Türkiye: İliktin İliki Sırını", *Halık Kenesi*, Sayı: 23, 18 Nisan 1991.
- Beybolatov, T.A., "Kurdsкая Voyna kak İnstument Geopolitiçeskoy İğri", *Sayasat*, Sayı: 12, 1999.
- Bilge, Suat, "Bağımsız Devletler Topluluğu ve Türkiye", *Avrasya Etüüleri*, Cilt: 1, Sayı: 4, Kış 1995.
- Darimbet, Batırhan, "Terror Meselesi", *Jas Türkistan*, Sayı: 2, 1998.
- Davletgaliyeva, Anel, "Deşovih Çudes ne Bivayet: Turetskoe Prisutstviye v Stroitelnom Sektor Kazahstana Rastyot. Çem Nam Eto Grozit?", *Kontinent*, Sayı: 5, 15-28 Eylül 1999.
- Erimbet, Baktiyar, "Talay Kazak Balası Türkiyada Okıydı", *Egemendi Kazakistan*, Sayı: 23, 6 Ekim 1992.
- Hocamuratov, Magauya, "Poçemu Vlasti ne Priyemlüt Krasnogo Tsveta?", *Megapolis*, Sayı: 2, 17 Ocak 2001.
- Hovratoviç V., "Retseptı Stabılnoştı", *İzvestiya*, 9 Mart 1991.
- Jung, Dietrich & Piccoli, Wolfgang, *Pan-Turkist Dreams and Post-Soviet Realities: The Turkish Republic and the Turkic States in the 1990s*, Draft version of the Forthcoming Book: Dietrich Jung, Wolfgang Piccoli, *Modern-Day Turkey in the Greater Middle East: Kemalism Faced with Its Ottoman Legacy*, (London: Zed Books).
- Kramer, Heinz, *A Changing Turkey: The Challenge to Europe and the United States*, (Washington DC: Brookings Institution Press, 2000).

- Kuşkumbayev, S.K., "Kazahstan i Geopolitičeskaya Situatsiya v Regione Kaspiyskogo Morya ", *Sayasat*, Sayı: 11, Kasım 1996.
- Kuşkumbayev, S.K., *Tsentrálnaya Aziya na Putyah İntegratsiyi: Geopolitika, Etničnost, Bezopasnost*, (Almatı: Kazakistan, 2002).
- Magauin, Muhtar, "Eşki Jetektegen Ekeu Nemese Zor men Şon Akıl Aytadı", *Jıldız*, Sayı: 1, 2003.
- Maşimbayev S., Tortayev, S., Majenova, M., *Orta Gasırlardagı Düniye Jüzi Tarihi. Jalpı Bilim Beretin Mekteptin 7-sınıbına Arnalğan Okulık*, (Almatı: Atamura, 2003).
- Maşimbayev, S., Tortayev, S., Majenova, M., *Vsemirnaya İstoriya Srednih Vekov. Učebnik 7 Klassa*, (Almatı: Atamura, 2003).
- Mirzoyev, K., "Kurdi i Kurdistan", *Yevraziyskoe Soobşestvo*, Sayı: 3 (39), 2002.
- Mukan, Şingıs, "Teñizdegi Töbeles ", *Jas Alaş*, 24 Ekim 2006.
- Murtaza, Şerhan, "Atatürik. Ulttık Ruh: Mermer Tenizinde Tugan Oylar", *Egemen Kazakistan*, Sayı: 202, 14 Ekim 1998.
- Nadirov, Nadir, *Mı, Kurdi-Kazahstansı*, Almatı, 2003.
- Nazarbayev, Nursultan, *Na Poroge 21 Veka*, (Almatı: Öner, 1996).
- Nazarbayev, Nursultan, *Özgürlük ve Demokrasi Yolunda*, (İstanbul: Hotama Kültür Yayınları, 1992).
- Öniş, Ziya, "Turkey and Post-Soviet States: Potential and Limits of Regional Power Influence", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt: 5, Sayı: 2, Haziran 2000; (<http://meria.idc.ac.il/journal/2001/issue2/jv5n2a6.html>).
- Özkan, İsa, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile Türk Dünyasının İlişkileri", Mustafa Kahramanyol (Ed.), *Cumhuriyetin Sekseninci Yılında Türkiye*, (Ankara: Türk Ocakları Genel Merkezi, Ankara Ticaret Odası, 2004).
- Sahni, Kalpana, *Crucifying the Orient: Russian Orientalism and the Colonization of Caucasus and Central Asia*, (Oslo: White Orchid Press, 1997).
- Satpayev, Dosım, "Budet li v Turtsiyi Snova Moden Tsvet Haki?", *Delovaya Nedelya*, Sayı: 27, 19 Temmuz 1996.
- Smayıl, Ercuman, "İstanbul Kurıltayı: Ingaylasudan İkpaldasuga", *Egemen Kazakistan*, Sayı: 81, 25 Nisan 1997.
- Taşkent, Kurtuluş İle Röportaj, "Posol Taşkent: "Aktivnost Turetskih Kompaniy v Kazahstane Nahoditsya na Stabilnom Urovne", *Panorama*, Sayı: 42, 30 Ekim 1998.
- Tokayev, Kasım-Jomart, "Vneşnyaya Politika Kazahstana: Prioritetı i Zadaçı ", *Kazahstanskaya Pravda*, Sayı: 171, 22 Ekim 1994.
- Tokayev, Kasım-Jomart, *Vneşnyaya Politika Kazahstana v Usloviyah Globalizatsiyi*, (Almatı: AO Sak, 2000).
- Tokayev, Kasım-Jomart, *Pod Styagom Nezavisimosti: Oçerki o Vneşney Politike Kazahstana*, (Almatı: Bilim, 1997).
- Tursinov, Abay, "Yanıçarskaya Gramota", *Kontinent*, Sayı: 23, 27 Kasım-10 Aralık 2002.
- Yuanşin, Uan, "Türkiyanın Til Jazu Reforması", *Agayın*, Sayı: 1, 2000.
- "Jıldızdın Döngelik Stalı : Tübi Bir Türkiye", *Jıldız*, Sayı: 5-6, 1994.
- "Nursultan Nazarbayev Türik Respublikasının Ministrin Kabıldadı", *Sotsialistik Kazakistan*, 7 Aralık 1990.
- "Sotrudniçestvo-Na Stabilnuyu i Dolgosroçnuyu Osnovu", *Kazahstanskaya Pravda*, 2 Ekim 1991.
- "Turetskiye "Firmaçı" Preduprejdenı", *Kazahstanskaya Pravda*, Sayı: 239, 12 Kasım 1997.
- "Türkiye İnvestitsiyası hem İdeologiyası Neni Közdeydi? ", *Türkistan*, 29 Ağustos 2002.
- "Türkiye men Armeniya Arasındagı Tüytkil", *Türkistan*, 29 Eylül 2001.

KAFKASYA'NIN SORUNLU BÖLGESİ: GÜNEY OSETYA

Merve İrem YAPICI*

ÖZET

Güney Osetya bölgesi, Gürcistan tarafından kendi egemenliği altında bulunan bir bölge olarak kabul edilirken, bu bölgede yaşayan Osetler tek taraflı olarak kendi bağımsız cumhuriyetlerini ilan etmişlerdir. Rusya Federasyonu idaresi altında bulunan Kuzey Osetya ile birleşerek Büyük Osetya projesini gerçekleştirme hevesindeki Güney Osetler, SSCB'nin dağılması ve Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle beraber Gürcistan'dan ayrılma yolundaki taleplerini güçlü bir şekilde dile getirmeye başlamışlar ve Osetler ile Tiflis yönetimi arasında oluşan bu gerginlik sıcak çatışmaya dönüşmüştür. Üstelik bölgenin ehemmiyeti de, söz konusu sorunun Gürcistan içinde patlak veren etnik bir çatışmadan ziyade, Rusya ve ABD'nin de dahil olduğu uluslararası bir sorun haline dönüşmesine neden olmuştur. Bu çalışmada amaçlanan, öncelikle Güney Osetya sorunu üzerine tarihsel bir analiz sağlayarak bu sorunun kaynağını ve önemini ortaya çıkarmak, sonrasında ise soruna dahil olan tüm tarafların stratejilerini de ortaya koyarak sorunun çözülme olasılığını tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Güney Osetya, Gürcistan, Rusya, ABD, AĞİT.

GİRİŞ

Bölgesel ve uluslararası güçlerin ilgi odağında olan Güney Osetya, Gürcistan içinde sorunlu bir bölge olma özelliğini korumaktadır.¹ SSCB dönemindeki şartlar gereği ayrılıkçı hareketlerin baş göstermesi söz konusu olmadığından durgun bir dönem geçiren bölge, Sovyet Rusya'nın dağılma sürecinin ardından bağımsızlık yönündeki hareketlenmelere sahne olmuştur.

Güney Osetya sorunu, Gürcistan'a bağlı iken kendi bağımsızlığını ilan eden

* Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi.

1 Yüzölçümü 3900 kilometrekare olan Güney Osetya'nın başkenti Tshinvali'dir ve 1989 yılı itibariyle nüfusu yaklaşık 100.000 civarındadır. Nüfusunun % 66'sını Osetler, % 28'ini Gürcüler ve % 6'sını da diğer halklar oluşturmaktadır. Güney Osetya'nın nüfusu şu anda 65.000'e kadar düşmüş fakat oranlar değişmemiştir. Güney Osetya hakkındaki ayrıntılı bilgi için bakınız; "Güney Osetya", *Kafkas Vakfı*, (http://www.kafkas.org.tr/bgkafkas/bukaf_gosetya.html); "Asetinler (Oset)", (<http://groups.msn.com/kafkasya/asetinler.msnw>); Savaş Yanar, *Türk-Rus İlişkilerinde Gizil Güç Kafkasya*, (İstanbul: IQ Yayıncılık, 2002), s.201.